

inşaat mühendisleri odası ankara şubesi

kırımlar: yakalar ve renkleri
makale 1

profesyonelleri yönetmek

İdeolojik Proleterleşme ve Post-Endüstriyel İşgücü

Charles Derber
Çeviren: Aydın Gelmez

TMMOB
İnşaat Mühendisleri Odası
Ankara Şubesi

kırılmalar: yakalar ve renkleri
makale 1

PROFESYONELLERİ YÖNETMEK
İdeolojik Proleterleşme ve Post-Endüstriyel İşgücü
MANAGING PROFESSIONALS:
Ideological Proletarianization and Post-Industrial Labor

Charles Derber
Çeviren: Aydın Gelmez

İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi
Necatibey Cad. No: 57
Kızılay Ankara
Tel: 0 312 294 30 66
Faks: 0 312 294 30 77

www.imoankara.org.tr
imoankara@imoankara.org.tr

Kasım 2010
İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi Yayını "Ankara Bülten" in ücretsiz ekidir.

Kırılmalar: Yakalar ve Renkleri...

Bu broşürler dizisi amacını ikili bir yolda deklare eder: İlk olarak mühendisliğin günümüzde, toplumsal ilişki ağları içinde almış olduğu yeni biçimi sınıfsal olarak analiz etmek, ikinci olarak da mühendislerin bilgi üretim sürecini nasıl örgütlediğini ve bunun pratik sonuçlarının toplum açısından ne anlama geldiğini mühendislere tartıştırmak.

Mühendisin sınıfsal statüsündeki değişim bugün dünyada geniş bir literatür eşliğinde anlaşılmaya çalışılıyor ve genelde de “**yeni işçileşme**” ya da “**yeni proleterleştirme**” kavramlarıyla karşılanıyor. Fakat mühendisin işçileştirilmesi süreci her ne kadar biçimsel olarak vasıfsızlaştırma ve iş bölümüne bağlı bir uzmanlaştırma ile sağlanıyorsa da tarihteki Taylorist modelin klasik uygulamalarından farklı sonuçlara yol açıyor. Uygulamaya yönelik teknik ve bilginin hala mühendisin elinde olması, proje ya da şantiye aşamasında sermayeye gittikçe bağımlı hale gelse de ya da onun ücretli emek gücü olsa da mühendise bir ayrıcalık sağlıyor gibi görünüyor. Mühendisin bu aradaki konumu, kendisine dair algıda da bir kırılmaya yol açarken, beyaz ve mavi arasındaki yaka rengi mühendis için alacalı bir hale bürünüyor. Broşürler serimiz ilk elden mühendislerin bu konumunu değiştiren ekonomik koşullar içinde analiz etme amacını taşıyor.

Bu seriyle amaçladığımız ikinci şey ise, mühendislerin bilgi üretim süreçlerinin, kendi özerk araştırmalarına izin vermeyen proje ya da uygulamaların sermaye tarafından dikte ettirildiği bir biçim alması. Bu bağlamda mühendisin kendi özerk proje tasarım etkinliğini örgütlemek yerine, denetiminde çalışmış olduğu işverenin kar amacı güden uygulamalarının önceden belirlenmiş tasarımlarının bir teknisyenine dönüşmesi durumu ortaya çıkıyor. Yayınlayacağımız broşürlerle zanaatın tekniğe dönüşümünün bu sancılı sürecini açık kılmak hedefimiz. Bunun yanında her biri mühendislik uygulaması içeren ve birbir toplumsal yaşamı ilgilendiren enerji, ulaştırma, çevre, altyapı, kentsel alan planlaması v.b. alanlarda yürütülen HES, baraj, kentsel dönüşüm v.b. uygulamalarda merkezi bir rolü olan mühendisin ‘iş’i ile halkın çıkarlarının karşı karşıya gelmiş olduğu noktalarda mühendisin konumunu –ama tekil bir kişi olarak mühendisin değil, bir kurum olarak mühendisliğin- ve olanaklı hareket etme biçimlerini de farklı perspektiflerden tartışmaya açmak istiyoruz.

Bütün bunlardan öte, daha başka tartışma konularının ve perspektiflerinin siz üyelerimizin de önerileriyle genişletilmesi; mühendisliğe dair Türkiye’de teknik metinlerin dışında da bir literatür oluşması temel amacımızı oluşturuyor...

PROFESYONELLERİ YÖNETMEK

İdeolojik Proleterleşme ve Post-Endüstriyel İşgücü

Charles Derber

Çeviren: Aydın Gelmez

Giriş

Meslek sosyologları ve sınıf yapısı kuramcıları büyümekte olan profesyonel çalışanlar tabakasının işi ve sınıfsal kimliği ile giderek daha fazla ilgilenir oldular. Bu tabakanın gelişmiş toplumdaki önemi, ücretli profesyonelleri gelecek “post-endüstriyel” toplumun başat karakterleri olarak niteleyen Bell ve diğer “post-endüstriyel” kuramcılarca, “yeni işçi sınıfı,” profesyonel-yönetim sınıfı, “yeni küçük burjuva” sınıfı kuramcılarını da içerecek biçimde Marksist kuramcılarca ve istihdam edilmiş profesyonelleri çağcıl kapitalizmde yeni bir anahtar aktör olarak düşünenlerce vurgulanmaktadır.ⁱ Bu kuramcılar arasında büyük farklar olsa da iki noktada geniş bir uzlaşma vardır. İlk, yirminci yüzyılda tüm ileri toplumlarda profesyonellerin sayısı patlama göstermiştir, bu durum büyük ölçüde, gittikçe bilime ve bilim temelli teknolojilere dayanan üretim aygıtının yeni işgücü ihtiyaçlarını yansıtmaktadırⁱⁱ. İkinci olarak, profesyonellerdeki artış bağımsızlardan ziyade ücretli profesyonellerde gerçekleşmiştir; bu da belirli mesleklerde serbest meslek fırsatlarının azaldığını, profesyonellerin şirketlerin ve devletin finansal ve kurumsal kaynaklarına bağımlılığının arttığını göstermektedir.ⁱⁱⁱ

Profesyonel “işgücünün” kurumlardaki yaygın bağımlı istihdamının anlamı ve içerimleri ve profesyonel “işçi” kimliği son derece tartışmalıdır. Larson, Oppenheimer, Aronowitz, McKinlay ve diğerleri tarafından geliştirilmiş, Marksist teori içindeki en etkili perspektiflerden biri olan görüş, “profesyonellerin proleterleşmesi” yolludur.^{iv} Bu perspektif profesyonellerin serbest meslekten,

i. Alan Touraine, *The Post Industrial Society* (New York: Random House, 1971); Barbara ve John Ehrenreich, “The Professional-Managerial Class,” *Radical America* II: 2: 7-31, ve “The New Left and the Professional-Managerial Class,” *Radical America* II: 3: 7-22; Nicos Poulantzas, *Classes in Contemporary Capitalism* (London: New Left Press, 1975); Alvin Gouldner, “The New Class Project, I,” *Theory and Society* 6: 2.

ii. Tablo I’deki veriler bazı anahtar profesyonel mesleklerdeki mutlak artışı ve büyüme oranını göstermektedir. Veriler farklı mesleki grupların büyüme oranındaki değişkenliği göstermekle birlikte neredeyse tüm durumlarda bir bütün olarak toplam işgücüne kıyasla daha büyük bir artış mevcuttur. Bu, profesyonel ve teknik çalışanların genel işgücü içindeki -bu yüzde yine profesyonel ve teknisyenleri de içermektedir- yüzdelerinin önemli artışında da görülmektedir.

iii. Larson’un (*The Rise of Professionalism*, 1977) sunduğu veriler serbest meslek erbabı tüm profesyonel ve teknik çalışanların yüzdesinin % 25.9’dan 1901’de % 18.4’e 1940’ta % 16.9’a, 1960’ta % 11.7’ye, 1970’te % 10.6’ya düştüğünü göstermektedir. A.B.D. Nüfus Sayım Bürosu’ndan 1950 öncesinde tekil mesleklerdeki serbest meslek erbabı ya da ücretli profesyonellerin oranına ilişkin verilere ulaşılamamaktadır. Tablo II bazı anahtar profesyonel meslekler için 1950 ve 1970 arası değişiklikleri sunmaktadır. Veriler iki meslek türü arasında, mühendisler ve sosyal çalışmacılar gibi, 1950 öncesi yoğun biçimde ücretlendirilmiş olanlarla, hekimler ve avukatlar gibi şimdilerde ağırlıklı olarak ücretli istihdama yönelmiş olan ancak 1950’de serbest çalışanlar arasında bir ayrımı işaret etmektedir. 1950’de büyük ölçüde ücretli olan meslekler, serbest meslekten kopuşu 1950’den daha evvel deneyimlemiş olabilirler; nitekim Wagner (*Catalyst* 1: 1:25-55) hemşirelerin 1930’dan önce ağırlıklı olarak serbest meslek çalışanı olduğuna işaret eder. Bununla birlikte iki meslek türü arasındaki -yani tarihsel bir dönemde serbest çalışmışlar ile “proleter doğmuş” ve serbest istihdamı asla ciddi biçimde deneyimlememiş meslekler arasındaki- ayrım önemlidir ve metnin devamında tartışılacaktır.

iv. M. Sarfatti-Larson, *The Rise of Professionalism* (Berkeley: U. of Calif. Press, 1977); Martin Oppenheimer, “*White Collar Revisited*,” *Social Policy* July-August 1970, ve “*The Proletarianization of the Professional*,” *Sociological Review* 20: S. Aronowitz, *False Promises* (New York: McGraw-Hill, 1973); John McKinlay, “*Towards the Proletarianization of Physicians*,” *Professionals as Workers: Mental Labor in Advanced Capitalism*, Charles Derber, ed. (Boston: G. K. Hall, 1982).

çalışan statüsüne geçişinin geçtiğimiz yüzyıl zanaat erbaplarının proleterleşmesiyle koşut olduğunu ileri sürer. Profesyonel piyasaların özel sermaye için giderek daha kârlı ve çekici hale gelmesiyle ve inceltilmiş teknoloji ve kurumsal kaynakların profesyonel üretim ve pazarlama açısından önem kazanmasıyla birlikte profesyonel çalışma 19. yüzyıl zanaatçılarının yaşadığı endüstriyellemeye karşı korunağını yitirmektedir. Bağımsız bir ekonomik konumu sürdürecektir kaynaklardan yoksun kalan profesyoneller, geniş çaplı örgütsel şirketlerin ve devlet bürokrasilerinin içine çekilmekte, diğer çalışanlar gibi bağımlı bir yönetime, otoriteye ve denetime tabi olmakta ve statü ve ücretleri düşmektedir.

Proleterleşme kuramcılarını profesyonel özerkliğin baş gösteren proleterleşme koşulları altında sembolik formlara dönüştüğünü ileri sürerler. Profesyoneller belki kontrol saatine kart basmazlar ve görünür denetimden bağımsızdırlar ancak proleterleşmiş emeğin temel rejim ve sınırlamalarına çok daha köklü bir anlamda tabidirler. İşleri yönetimin belirlediği ve zorladığı bir alana sıkışmıştır; doğrudan bir emir olmasa da şirketin belirlediği ritimde ve yönetimin onay ve incelemesine tabi prosedürler ve teknolojiyle çalışırlar.

Post-endüstriyel kuramcılar, bilhassa Bell,ⁱ zanaatçı proleterleşmesi ile kurulan analogilerdeki vahim sorunlara dikkat çekerler; bununla birlikte fabrika ya da sanayi yaşamının profesyonel iş sahasını betimlemek için uygun imgeler olduğunu açıkça reddederler. Bell, ücretli profesyonellerin proleterleşmiş sanayi işçilerinden farklı olarak kendi bilgi sahalarındaki ayrıcalıklı denetimlerini sürdürdüklerini ve böylece, şirketteki başka kişilerle birlikte çalışmanın ve görevlerini şirketin hedefleriyle uyum içinde yerine getirmenin gerekliliklerine rağmen, yönetim karşısında özerk kalmayı başarabildiklerini iddia ederek, tam da işgücü örgütlenmesinin endüstriyel ve profesyonel formları arasındaki farkları vurgulamak üzere “post-endüstriyel toplum” nosyonunu ileri sürer. Proleterleşme tezinin eleştirmenleri profesyonellerin, kendi bilgi ve becerilerinin yeni teknolojiler ve bilimsel bilgi ağı tarafından aşındırıldığını gören 19. yüzyıl zanaatçılarından farklı olarak, örgütsel karar vermedeki bilimsel donanımları ve bilim temelli profesyonel becerilerdeki tekelleri sayesinde örgütsel yapılanmalarda güç kazandıklarını öne sürerler.

Post-endüstriyel ve profesyonel perspektifler arasındaki keskin farklılıklara rağmen, proleterleşme dar bir anlamda bağımlı ücretli istihdam olarak anlaşılırsa, sınırlı biçimde tanımlanmış bir profesyonel proleterleşmesi modeli üzerinde uzlaşma söz konusudur. Marksist tezinin odağı, biçimsel sözleşmeli istihdamın, emek süreçleri üzerindeki gücün bağımlı bir yönetim tarafından sahiplenilmesinde temellenen gerçek bir boyun eğme içerdiği görüşüne dayanır. Post-endüstriyel kuramcılar ise bu dar proleterleşme kavramının profesyonel çalışanlara uygulanabilirliğini açıkça reddederler.

Bu makale hem post-endüstriyellerin hem de ortodoks proleterleşme kuramcılarının bağımlı profesyonel istihdamın anlamını uygun biçimde kavrayamadıklarını iddia etmektedir. Burada, profesyonellerin kapitalist üretime hâlihazırda entegre oldukları kendine özgü tarzın anlaşılması için “proleterleşmenin” özenli bir inceltilmesinin ve yeniden formülasyonunun gerekli olduğunu savunuyorum. Çözümleme iki farklı proleterleşme türünün yapısal bir tanımlanmasına

i. D. Bell, *The Cultural Contradictions of Capital* (New York: Basic Books, 1976).

dayanmaktadır. İleri sürülecektir ki, post-endüstriyel tezin aksine profesyoneller bir proleterleşme formunu gerçekten de deneyimlemektedir; öte yandan ortodoks proleterleşme kuramcılarının aksine, bu form sanayi işçilerinininkiyle yapısal olarak özdeş değildir.

Profesyonel proleterleşmesi teorisine alternatif bir yaklaşım geliştirirken, birkaç kısa uyarı şart. Öncelikle, proleterleşme tartışmaları sıklıkla kavrama ilişkin tarihsel ve yapısal fikirlerle bulandırılmaktadır.ⁱ Bu ilki, iş üzerindeki denetimin kaybolduğu tarihsel süreci imler; bu sürece ya serbest meslekten ücretli olarak istihdama geçiş ya da bir sürekli bağımlı istihdam dönemi boyunca sağlanan özerkliğin kaybı eşlik eder. Her ne kadar bu makale belirli mesleklerdeki profesyonel istihdamın dönüşümüne tarihsel bir zemin sunsa da ve başlangıçta farklı proleterleşme formları arasındaki ayrımı göstermek üzere endüstriyel işgücünün tarihinden örnekler kullansa da buradaki temel odak yapısalıdır. Yani temel ilgi profesyoneller arasındaki mevcut bağımlı istihdam sürecinin eşlik ettiği yönetici denetimine itaat formunu daha büyük kesinlikle ırayabilecek bir kavramsal çatı inşa etmektedir.ⁱⁱ

Odağımız profesyonel emek süreçlerinin çağcıl formlarıdır ancak “proleterleşmiş” profesyonele ilişkin herhangi bir tanımlama profesyonellerin proleterleşmediği eski süreçlerle kıyaslama yapmanın önünü açar. Buradaki temel ilimiz yapısal olduğu için eski süreçlerdeki emek süreçlerinin ayrıntılı bir çözümlemesine girilmedi. Bununla birlikte iki farklı profesyonel türünün tarihsel içerimlerine dair uyarılara dikkat edilmeli. İlki bu yüzyılda bağımlı istihdama geçmeden önce uzun süre serbest istihdam süreçleri yaşamış olan hukuk ve tıp gibi meslek alanlarıyla ilgilidir. Bu profesyonellerdeki proleterleşmeyi konuşmak, onların kendi işlerindeki bütün denetimi ellerinde tuttukları bir “altın çağa” dair imalar taşıyabilir. Marx’ın feodalizmdeki ya da kapitalizme geçişteki işgücü çözümlemesine aşına olanlar Marksist modelde kapitalizm öncesi çalışma formlarının hiç de romantikleştirilmediğini kabul edecektir. Tarihsel olarak anlaşıldığında proleterleşme denetim noktasının işverenler ya da yönetime doğru kaymasıdır ve bu serbest istihdamda gerçekleşemez. Yine de bu yüzyıldan önce hekim ve avukatların da aralarında bulunduğu herhangi bir serbest istihdam grubu başka kaynaklardan gelen katı sınırlamalara tabi olabilirler. Serbest avukat ve hekimler açısından bugün de dâhil olmak üzere farklı dönemlerde piyasa gereklilikleri başlıca sınırlayıcı olmuştur.ⁱⁱⁱ Dolayısıyla evvelce ağırlıklı olarak serbest istihdamlı olan gruptaki proleterleşme hakkında konuşmak eski bir toptan özgürlük dönemini değil faildeki, amaçlardaki ve sınırlama alanındaki dönüşümü ifade eder.^{iv}

i. C. Derber, “Unemployment and the American Dream,” *Sociological Inquiry* 49: 4.

ii. *Professionals as Workers* adlı çalışmada profesyonelleri diğer işçilerden ayıran kendine özgü biçimi açıklayabilecek tarihsel dinamiklerin daha sistematik bir çözümleme geliştirmeyi denedim.

iii. Jerome Carlin, *Lawyers on Their Own*. (New Brunswick: Rutgers University Press, 1962); M. Sarfatti-Larson, *The Rise of Professionalism*.

iv. Marx proleterleşme kavramını yalnızca ücretli işçiye dayalı üretim tarzında ortaya çıkan sermaye denetimli emek sistemini tanımlamak üzere geliştirmiştir. Yine de Marx başka üretim tarzlarındaki emek tahakküm sistemlerine de belirgin dikkat göstermiş ve işyerinde tahakkümü deneyimleyenlerin yalnızca işçiler olduğu fikrine ne açıkça ne de üstü kapalı yakınlık duymuştur. Antikiteye ve köleliğe ilişkin tartışmalarından açıktır ki Marx’ın bu konudaki tavrı, en yüksek biçimde, serf emeğinin yıpratıcı ve despotik koşullarını ve “kır yaşamı bölünüşü”nü romantikleştirenleri küçümsediği feodalizm analizinde şekillenmiştir. Marx’ın kapitalizm öncesi üretim tarzlarındaki emek tahakkümünü anlamak için sistematik çabalar geliştirirken, piyasanın doğasını kapitalizmde küçük burjuva çalışma üzerindeki denetim ve zorlamanın kaynağı olmak bakımından özenle tartışmadığı doğrudur. Piyasa zorlamaları mefhumu, onun, zorunluluktan kaynaklandığı sürece çalışmanın özgür bir etkinlik olmadığı yollu tartışmasında örtük olarak mevcuttur. Yine de piyasanın iş üzerindeki zorlamaları bir doğrudan sınıf egemenliği sistemini yansıtmaz; bunlar emek süreçleriyle ilgilenen Marksist kuramcıların üzerinde durduğu emek denetim sistemlerine tam anlamıyla benzemezler, buna mukabil çok az ilgi çekmişlerdir.

Tarihsel olarak asla tam anlamıyla serbest istihdamla nitelenmemiş mühendislik ve bilim gibi meslek alanları için farklı bir tarihsel düşünümüne başvurulmaktadır. Terimin evvelce kullanılan dar anlamıyla “proleter doğmuş” bu meslekler için bir “altın çağ” iması neredeyse hiç yapılmaz. Yine de kapitalist yönetimin yapısındaki değişimler nedeniyle bu emek süreçlerindeki mevcut itaat formlarının eskisine nazaran daha fazla (ya da az) kapsamlı olması tarihsel ve mantıksal olarak mümkündür. Bununla birlikte bu makalenin amacı söz konusu emek süreçlerinin çağcıl yapısını yeniden kavramsallaştırmaktır ve bu analizde, bu mesleklerle ilgili hiçbir spesifik tarihsel varsayım ya da sav dile getirilmeyecektir.

İdeolojik ve Teknik Proleterleşme

Ücretli profesyonellerin “proleterleşme”sinin tartışılması yapısal proleterleşme kavramının ve bilhassa serbest olmayan ya da bağımlı istihdamı karakterize ettiği düşünülen iş üzerinde denetimsizliğin anlamının incelenmesini gerektirir.¹ Marx, kendi emek gücünü başkalarına satmaya zorlanan işçinin iş üzerindeki denetimden iki anlamda yoksun olduğunu söyler: İlk olarak emek süreci üzerindeki denetimi; ikinci olarak ürünü kullanma üzerindeki denetimi. İlki işlerin nasıl örgütleneceğine ve yürütüleceğine dair kendi kavrayışlarını benimseterek, üretimi “yönetmek” üzere işgücü satın alanların hakkını yansıtır. İkincisi yani ürünün tasarrufu üzerindeki yoksunluk ise başka bir anlamda mülkiyet haklarını yansıtır, işverenlerin neyin üretileceğini, hangi koşullar altında piyasaya sunulacağını -ki bu fiyatı, yönetilecek piyasaları ve niyetlenen toplumsal hedefleri içerir- belirleme haklarını.

İşçilerin kendi işleri üzerindeki denetimden mahrum kaldığı bu iki tarz, daha kapsamlı biçimde, işgücünün *araçları ve amaçları* ile ilgili olarak ele alınabilir. Çalışma süreci üzerindeki (yani araçlar üzerindeki) denetimsizlik -yönetim ne vakit çalışanlarını onların hiçbir söz hakkı olmaksızın teknik bir üretim planına ve/veya çalışma hızı ve ritmine tabi tutsa ortaya çıkar bu- *teknik* proleterleşme olarak adlandırılabilir. Teknik proleterleşmenin dereceleri yönetimin üretim planındaki uzmanlaşma ve işi parçalama derecesine ve en küçük birimlere kadar görevlerin alt görevlerin rutinleştirilme kapsamına bağlı olarak önemli oranlarda değişebilir. Teknik proleterleşme çalışanlara fiili çalışma performansı içinde büyük, orta ya da küçük ölçeklerde takdir yetkisi ve beceri kullanma imkânı verebilir.

Ürün üzerindeki denetimsizlik ise daha kapsamlı olarak kişinin işinin amaçları üzerindeki

Bununla birlikte serbest istihdamlı profesyonellere dair sosyolojik araştırmalar piyasanın yaptığı zorlamaları görünür kılmıştır. Profesyonellerle ilgili bir literatür incelemesinde J. Roth (*Sociology of Work and Occupations* 1, 1:6-24) serbest istihdamlı profesyonellerin klasik olarak onlara atfedilen özerklikten asla yararlanamadıklarını ve piyasa tarafından müşterilerinin heves ve zevkleri ile topluluk eğilimlerinin hizmetine sokulduklarını iddia etmektedir. Larson'un tarihsel tartışması piyasa sistemlerinin müşteriler, toplumsal güçler, meslek örgütleri ve işi yapan fail tarafından -piyasanın form ve düzenlemesine ve serbest istihdamlı failin sunduğu hizmetlerdeki arz ve talep dengesine bağlı olarak- gerçekleştirilen denetimle uyumlu olduğunu ileri sürer. Haug (“The Erosion of Professional Autonomy”) çağımızda örgütlü müşteri gruplarındaki artışın serbest istihdamlı profesyonellerin gücünü ve özerkliğini aşındırdığını savunur. Carlin'in serbest istihdamlı avukatlar üzerine çalışması (*Lawyers on Their Own*) bir meslekteki ayrıcalıkların ve çalışma özerkliği ile ilgili pek çok özelliğin, o mesleğin küçük burjuva kesiminde asgariye indigine işaret eder. Dolayısıyla burada profesyonellerdeki serbest istihdam “moment”i, profesyonel özerklik tecrübesi açısından ne az ne çok yeğlenirdir; mevcut ege-men ücretli istihdama göre ise ne daha az ne de daha çok ayrıcalıklıdır. Buradaki merkezi sav, öncelikle, profesyonellerdeki mevcut proleterleşme formunun radikal biçimde *ayrı* bir örgütlenme sistemi ve serbest istihdam koşullarındakinden temel olarak farklı bir profesyonel işgücü denetimi oluşturduğudur; ikinci olarak da kapitalizmde yönetim karşısındaki boyun eğmenin, serbest istihdamda gerçekleşemeyecek ancak sanayi işçilerinin yaşadığıyla da özdeş olmayan *ayrı* bir biçimini oluşturduğudur.

i. Bu bölümde ideolojik ve teknik proleterleşme yapısal olarak tanımlanmaktadır, ancak örnekleme amacıyla, yönetim denetimine bu iki bağ eyme formunun sanayi işçilerindeki gelişimine dair kısa bir tarihsel analiz de sunulmuştur.

denetimsizlik olarak yeniden kavramsallaştırılabilir. Burada *ideolojik* proleterleşme denilen kavram, çalışmanın hedefleri ve sosyal gayeleri üzerindeki denetimin yönetim tarafından üstlenilmesine gönderme yapmaktadır. İdeolojik proleterleşmenin öğeleri kişinin işinin nihai ürününü, piyasadaki tasarrufunu ve toplumdaki kullanımını, kişinin işgücünü satın alan örgütlenmenin değerlerini ve sosyal politikasını seçme ya da belirlemedeki yetkisizliği içerir. Yine, ideolojik proleterleşmenin dereceleri de çalışanın kapsamlı kurumsal politikayı ve kendi işinin spesifik hedef ve gayelerini biçimlendirme ve denetleme oranına bağlı olarak değişebilir.

İdeolojik ve teknik proleterleşme ayrımı şimdiye kadar açıkça vurgulanmamıştır, zira çoğu sanayi çalışanı bu iki proleterleşme formuna birden tabidir. Proleterleşmeyle ilgili son dönem çalışmalar, bilhassa Bravermanⁱ ve onun izinden gidenlerin çalışmaları, şimdilerde teknik denetimi yitiren sanayi çalışanlarının, ürünlerinin tasarrufu ve kullanımı üzerindeki haklarını çok daha evvelce yitirdiklerini örtük olarak kabul ederken, dikkatlerini temelde burada teknik proleterleşme denilen üzerinde toplamışlardır. Öte yandan ürünün denetimi ile emek süreçlerinin denetimi arasındaki bu ayrım 18. ve 19. yüzyıl kapitalizmindeki emeğe ilişkin tarihsel incelemelerde daha açık biçimde ortaya çıkar. Kapitalizmin “filizlendiği” dönemde ve erken fabrika aşamalarında zanaatçılar, ilkin, emek süreçleri üzerindeki denetimlerini sürdürürken ürünlerinin denetimini kaybettiler. Marglin’in proleterleşmenin gelişmesine ilişkin ünlü incelemesinde belirttiği gibi:ⁱⁱ

Filizlenen sistemin alâmetifarıkası olan uzmanlaşma yalnızca, işçilerin üretimi denetledikleri iki tarzdan birini ortadan kaldırmıştır: ürün üzerindeki denetimi. Sürecin denetimi -işçilerin ne zaman ve ne kadar çaba göstereceği- ise fabrikanın ortaya çıkışına kadar işçilerin elinde olmuştur.

Marglin’in denemesinin, sanayi çalışanlarının proleterleşmesini tarihsel olarak, denetimin farklı formlarının emekten sermayeye geçtiği niteliksel aşamalarla açıklamak gibi bir üstünlüğü vardır. İşçilerin kendi atölyelerinde çalışmayı sürdürdüğü fakat ürünlerini pazardaki müşteriler yerine kapitalist bir tüccara teslim ettiği “filizlenme” aşamasında, çalışma süreci üzerindeki teknik denetim salimen işçinin elindedir, öte yandan ürünün denetimi ve tasarrufu ilk defa olarak zanaatçıdan tüccara geçmiştir. Ürün denetiminin kaybı tüccarın teşvik ettiği, görevlerdeki ve uzmanlaşmadaki artan bir ayırmaşmanın sonucudur; bu durum berikine kullanıcı ya da müşterilere pazarlanabilir bitmiş bir ürün yaratmak için kaçınılmaz bir koordine edici rol bahşetmiştir. Pazarla dolaysız ilişkisini yitiren ve uzmanlaşmış ürününün tasarrufunu tüccara veren zanaatçı ne zaman, nerede, kime ve kaçta satacağının denetimini de feda etmiştir ve gerek ürünün sosyal dağıtımına ilişkin gerek nihai ürünün gerçek doğasına ilişkin sorumluluğu ortadan kalkmıştır.

Marglin’in ve Montgomery, Stone ve Stark gibi başkalarının çalışmaları zanaatçıların ve kalifiye işçilerin, nihai ürün üzerindeki denetimi kaybettikten uzun bir süre sonra bile becerilerini ve çalışma özerkliklerini sürdürdüğünü savlar.ⁱⁱⁱ Böylece “filizlenme” süreci ilerledikçe tüccar

i. Harry Braverman, *Labor and Monopoly Capital* (New York: Monthly Review Press, 1974).

ii. Stephen Marglin, “What Do Bosses Do?,” Review of Radical and Political Economics, (Yaz) VI: 60-112 ve (Bahar) VII: 20-37, 1975.

iii. David Montgomery, *Workers Control* (New York: Cambridge University Press, 1979); Kathryn Stone, “The Origins of Job Struc-

Fabrika sisteminin ilk işi, işçileri toplumsal ve ailevi ritmin yönettiği geleneksel zanaat işinden kopararak hızlı, öngörülebilir ve kesintisiz fabrika rutinine tabi kılmak üzere disipline sokmak oldu. Erken dönem fabrika sahibi zanaat hakkında tüccardan daha fazla şey bilmiyordu; onun avantajı zanaatçıların ne zaman ve hangi hızda çalıştığını gözleme ve onları işgününün düzeni ve yoğunluğu içinde denetleme yeteneği idi.

doğrudan denetleme arzusunu gerçekleştiremez. Bu ancak emeğin gözetim ve yönetimin ortaya çıkabileceği merkezi bir işyeri gerektiren “kapsamlı” ya da “derinlemesine” bir incelemesiyle mümkün olabilir. Sanayi çalışanlarının teknik proleterleşmesi, birincisi işçinin çalışma saatleri ve yerinin dışsal kontrolünün ele geçirilmesi, ikincisi çalışmanın yönetimin planı doğrultusunda düzenlenmesi olmak üzere iki aşamada ortaya çıkar. Gutman, Marglin ve Stone’un çalışmalarının aydınlatığı gibi, fabrika aşamasını başlangıcında iş teknolojisi ve süreci geç “filizlenme” aşamasındakiyle büyük ölçüde aynıdır.¹ Kulübeden fabrikaya geçişteki değişim başlangıçta işin nasıl yapılacağını değil, işgücü saatlerinin ve ritminin düzenlenmesini değiştirmiştir. Gutman ve Marglin’in vurguladığı gibi, fabrika sisteminin ilk işi, işçileri toplumsal ve ailevi ritmin yönettiği geleneksel zanaat işinden kopararak hızlı, öngörülebilir ve kesintisiz fabrika rutinine tabi kılmak üzere disipline sokmak oldu. Erken dönem fabrika sahibi zanaat hakkında tüccardan daha fazla

kendi denetimini, fiili emek saatlerini ve ritmini ya da teknik çalışma sürecini kontrol etmeksizin, zanaatçının aletlerine, erzaklarına ve piyasaya yaymıştır. Bununla birlikte çağcıl profesyoneller çerçevesinde ele alacağımız “ideolojik” proleterleşmenin özellikleri, sanayi çalışanlarında, tüccarın piyasayla ilişkileri düzenleyen aracı olarak loncaların yerine geçtiği ve nihai ürünün biçim ve kullanımları ile ilgili önemli kararlardan sorumlu olmaya başladığı filizlenme aşamasında ortaya çıkmıştır. Herhangi bir teknik proleterleşme formuna önsel olarak bu dönemde üretimin amaçları giderek, üreticilerin ve lonca değer ve düzenlemelerinde örtük olarak bulunan topluluk değer ve çıkarlarından ziyade tüccarlar tarafından dikkatle şekillendirilmiş gayrişahsî piyasanın güdümüne girdiğine dikkat etmek önemlidir.

“Filizlenme” aşamasında fabrika aşamasına geçiş, teknik proleterleşmeyi oluşturan doğrudan emek yönetimi formunu da beraberinde getirmiştir. Bu geçiş ürün denetiminin sınırlarına işaret eder; tüccar üreticilerde bağımlılık yaratmada ve ürünün denetimini kendi piyasa çıkarları doğrultusunda üstlenmekte başarılı olurken, daha fazla kâr elde etmek üzere çalışma alanını

tures in the Steel Industry,” *Review of Radical Political Economics*, (Yaz) 6:2:61-98, 1974; and David Stark, “*Class Struggle and the Labor Process*,” *Theory and Society*, (Ocak 1980) 9: 1:89-130

i. Herbert Gutman, *Work, Culture and Society* (New York: Vintage, 1977); Marglin, “What Do Bosses Do?”; Stone, “The Origins of Job Structures in the Steel Industry.”

şey bilmiyordu; onun avantajı zanaatçıların ne zaman ve hangi hızda çalıştığını gözleme ve onları işgününün düzeni ve yoğunluğu içinde denetleme yeteneğiydi.

Erken dönem kapitalist emek zamanını denetleyerek, fabrika öncesi dönemde mümkün olana kıyasla işçilerinden daha fazla çalışma saati ve dolayısıyla ürün elde edebildi. Buna rağmen erken fabrika dönemi de “filizlenme” döneminde olduğu gibi üreticilerin ellerinde tuttuğu zanaat bilgisi tekeli devam ettiği için sınırlıydı. Teknik proleterleşmenin ikinci aşaması üreticinin bilgisinin kapitaliste geçmesini gerektiriyordu, zira çalışmanın teknik örgütlenmesi kapitalist alıcılar tarafından ancak bu şekilde yeniden yapılandırılabilirdi. Bilginin keşfi, Braverman’ın Taylorizmi ve çağcıl yönetimin yükselişini ele alırken açıkça gösterdiği gibi, söz konusu proleterleşme sürecini tamamladı. Yönetim mümkün tüm çalışma süreçlerini standartlaştırarak ve rutinleştirerek, çalışma sürecini tasarlama ve planlama yetkisini üzerine aldı. Emek süreçlerine dair kendi ayrıntılı planını yürürlüğe koyan yönetim, kendi çıkarlarına ters düşecek teknik güçlerden de işçileri mahrum bıraktı. Eşzamanlı olarak işçileri, kendi işlerini yönetme kapasitesine olan inançlarından yoksun bırakarak kendi otoritesini meşrulaştırdı.

Teknik proleterleşmenin ikinci aşamasında ortaya çıkan yoğun rasyonelleştirme ve sistematikleştirme proleterleşme kavramıyla eş anlamlı hale gelmiştir. Bununla birlikte yukarıdaki kısa tarihsel açıklamanın maksadı, kapitalist gelişimin farklı tarihsel aşamalarına ve farklı işgücü sektörlerine eşlik eden başka proleterleşme formlarının var olduğunu açık kılmaktır. Burada profesyonellerin hâlihazırda teknik proleterleşmenin yoğun iş rasyonelleştirmesine tabi olmadıkları halde, güçlerinin ve kendi çıkarlarını gerçekleştirme kapasitelerinin ciddi biçimde altını kazan köklü bir ideolojik proleterleşme formunu yaşamakta oldukları ileri sürülecektir. Müteakip tartışma, her ne kadar teknik proleterleşme gelecek yıllarda şaşırtıcı bir hızla gündeme gelebilirse de ücretli profesyonellerin yaşadığı temel denetim formunun teknik değil ideolojik proleterleşme olduğunu ileri sürecektir. Bu makale profesyonel çalışmada baskın olan özel ideolojik proleterleşme formuna ve profesyonellerin bu tehdide karşı geliştirdikleri tepki biçimlerine odaklanacaktır.

Profesyonellerde İdeolojik ve Teknik Proleterleşme

İdeolojik ve teknik proleterleşmenin ayrılması ücretli profesyonellerin mevcut durumunu anlamak için yeni bir temel sağlar. **Profesyoneller ne bazı post-endüstriyel kuramcıların iddia ettiği gibi proleterleşmeden sakınabilmişler ne de bazı proleterleşme kuramcılarının savunduğu gibi onun en ileri endüstriyel formuna tabi olmuşlardır. Daha ziyade baskın karakteri ideolojik olan bir proleterleşme formuna tabidirler. Teknik proleterleşme karşısında giderek savunmasız kalabilirler fakat henüz sanayi proletaryasının “niteliksizleştirilmesini” üretmiş bu ileri formu deneyimlemediler.**

İdeolojik proleterleşme, kişinin amaçları ve değerlerinden ziyade becerilerine el koyarak onun bütünlüğünü tehdit eden bir çalışan tipi yaratır. Teknik problemlere dair özgürlük ve yaratıcılık alanını sınırlar; böylece ne kadar kalifiye olduklarının önemi olmayan, görevli teknisyenler gibi davranan çalışanlar yaratır. Ahlâki, sosyal ya da teknolojik meseleler çalışanın sahasından ustaca çıkarılır; kişi ürünün denetiminden ve büyük toplulukla ilişkisinden yoksun kalır. Az önce

gördüğümüz gibi 19. yüzyıl ücretli işçilerinin erken proleterleşmesinde bu durum gerçekleşirken, daha sonra teknik proleterleşmenin kusursuzluğuyla gölgede kalmıştı. Sanayi çalışanın, teknik bir bakış açısından, hızla makinenin bir uzantısına dönüşmesi, proleterleşmenin ideolojik boyutu üzerine geniş bir odağı görünmez kıldı. Öte yandan ücretli çalışanların konumu, çalışmalarının hedefleri üzerindeki denetim yoksunluğu hâlihazırda proleterleşmelerinin en merkezi özelliği olarak tanımlandığı için, ideolojik meselelere yeniden kafa yormayı gerektiriyor.

İdeolojik proleterleşme profesyonel çalışanların kapitalist üretim ilişkilerine entegre oldukları köklü ancak benzersiz formlardan ortaya çıkar. Diğer işçiler gibi emek güçlerini satma gerekliliği profesyoneller için de çalışmalarının hedeflerini belirlemekten mahrum oluşlarında ve göreceğimiz gibi, benliklerinin amaçlı ve ahlâki bir girişim olarak çalışmadan (bu bakımdan profesyoneller işindeki sosyal misyonun anlamını çok daha erken kaybeden sanayi işçilerin durumuna düşmektedir) kopuşunda kristalleşen köklü bir itaat anlamına gelmektedir. Yine de sanayi işçilerinden farklı olarak profesyoneller bağımlı istihdamdan özsaygılarının ve eşsiz statülerinin de temeli olarak görülebilecek bir şeyi kurtarmışlardır: teknik becerilerinin önemli ölçekte korunması ve son derece uzmanlık isteyen bir bilgi alanın süregiden denetimi. Böylece profesyoneller zanaat ve uzmanlıkla ilgili olarak tüm diğer çalışanlarca kısıtlanan ve ulaşılamaz bir kuraldışı otoriteyi bağımlı istihdam koşullarında bile sürdürürler.

“Bağımlı” profesyonellerin büyük ve son derece bürokratik kurumlarda bile süregiden teknik otoritesi ve takdir yetkisi, profesyonel çalışanlara ilişkin en güvenilir empirik çalışmalarda dile getirilmiştir.ⁱ Profesyoneller işlerini diğer işçilerin kategorileriyle her zamandakinden daha sıkı biçimde koordine etmelerine gerektiren ve giderek karmaşıklaşan iş bölümlenmesi içinde sıkıştıkları halde, bu sürece bir “niteliksizleştirme” sürecinin ya da profesyonellerin bilgi sahalarının erozyonunun eşlik ettiğine dair neredeyse hiç kanıt yoktur. Freidson’un yerinde burguladığı gibi, ileri iş bölümlenmesiyle bağlantılı olan aşırı uzmanlaşma ve artan karşılıklı bağımlılıkla hiçbir ortak payda taşımayan rutinleşme ya da “niteliksizleşme” arasında ayırım yapma zorunludur. Bürokratikleşmiş profesyoneller daha fazla uzmanlaşma eğiliminde olduğu halde onların uzmanlaşması, Marx ve Braverman’ın betimlediği gibi niteliksizleşmeyi ve ileri teknik proleterleşmeyi ima eden endüstriyel görevlerin uzmanlaşmasının aksine, sıklıkla teknik bilgi ve ustalıkta derinleşmeyi ifade eder.

Bu nokta proleterleşme tezine çok uzak olmamasına rağmen bürokratikleşmiş profesyonellerin teknik bilgi ve takdir yetkilerinin kendine özgü ölçülerini koruduğunu vurgulayan Larson tarafından desteklenir.ⁱⁱ Profesyonellerin bir bütün olarak iş bölümlenmesi üzerinde egemenliklerini sürdürme, yani görevlerin dağıtılmasını sürdürme ve daha dar alanlarda uzmanlaşmış olmalarından kaynaklı sınırlı örgütsel iktidarı uygulama kapasiteleri konusunda post-endüstriyel kuramcılarla uyumsuzluk içinde olsa da Larson, ileri bir iş bölümlenmesine bağımlılık ile teknik proleterleşme arasındaki ayırımın altını çizer. Yeni iş bölümlenmesinde profesyoneller sınırlanmış sorumluklar alırlar ve daha kısıtlı bir görevler silsilesini yerine ifa derler, ancak bu görevler genelde

i. Eliot Freidson, *Profession of Medicine* (New York: Dodd & Mead, 1970), ve *Professional Dominance*, (New York: Atherton Press, 1979); William Kornhauser, *Scientists in Industry* (Berkeley: University Press, 1963).

ii. M. S. Larson, *The Rise of Professionalism*, and “Proletarianization and Educated Labor,” *Theory and Society*, 1980, 9: 131-175.

örgütlenme ve yerine getirme bilgilerine yalnızca onların sahip oldukları beceri ve takdir yetkisi gerektiren görevlerdir. Daha az beceri isteyen görevler ise onları daha ucuza gerçekleştirebilecek “destek” personele verilir. Profesyoneller açısından durum yönetsel koordinasyona büyüyen bir bağımlılık, görevlerin seçimi ve dağıtımındaki denetiminin yitirilmesinin yansıttığı artan bir ideolojik proleterleşme ama bir yandan da son derece uzmanlaşmış ve ustalık isteyen teknik bir arenada süregiden “zanaatçıvari” bir özerkliliktir.

Post-endüstriyel kuramcılar, “post-endüstriyel” iyi eğitilmiş çalışan açısından bağımlı istihdamın, Marksist modele zıt olarak, bir proleterleşme aracı olmadığını, bilakis profesyonel otoritenin gerçekleşmesi için en sarsılmaz kurumsal zemin olduğunu ileri sürerek, *teknik uzmanlar* olarak profesyonellerin otoritesinin serbest girişimcilikten çalışan statüsüne geçiş sürecinde arttığına işaret ederler. Bununla birlikte post-endüstriyel modeller, profesyoneller arasında şimdiden baş göstermiş ideolojik proleterleşmeyi açıklamakta başarısız olurlar. Uzmanlar olarak profesyonel çalışanların eşsiz teknik özerkliğine odaklanırken, kiralık uzmanlığın ciddi sınırları göz ardı edilmiştir. Kendi pazar mücadelelerinin şiddetli sınırlamalarına maruz kalabilecek olan ancak buna rağmen kendi hedeflerini belirleme ve ekonomik “zorunluluğun” sebep olduğu anlaşmaları biçimlendirme özgürlüğünü elinde tutan “serbest” profesyonellerin aksine ücretli profesyoneller böyle kararları verme hakkını işverenlere devrederler, öte yandan onlardan statü ve teknik özerklik bakımından dengeleyici ayrıcalıklar koparırlar. Buradaki ahlâki hak devrinin tam anlamı statüdeki önemli kazanımlarla üstü örtülmüş bir tür Faustyan anlaşmadır ve ancak ideolojik proleterleşmenin temelindeki yapısal koşulların dikkatli bir gözden geçirmesiyle anlaşılabilir. Bunun için profesyonellerin emeklerinin kurumsal olarak yöneldiği amaçların ve sosyal kullanımların -ki bunlar ne müşterilerinin ne de profesyoneller olarak onların çıkarlarını ortaklaştırır- analizi gereklidir.

Ücretli Profesyonellerdeki İdeolojik Proleterleşmenin Formları

Larson’un ileri sürdüğü gibi, serbest istihdamlı profesyoneller geleneksel olarak işlerine bazı farklı ve muhtemelen uzlaşmaz amaçlar doğrultusunda girerler.ⁱ İlk amaç kendi piyasa çıkarlarının azamileştirilmesidir ve yüksek gelir, sosyal statü ve hızlı kariyer gelişimini de içerir. İkincisi, müşterilerin çıkarları ve genel toplumsal çıkarlarla daha fazla örtüşen, hizmetle ilgili amaçları ve bilgisel hedefleri de içeren piyasa dışı çıkarlardır. Hizmetteki temel hedef yüksek standartlardaki insansal ve teknik pratiğe ihtiyaç duyanların isteklerini yerine getirmektir. Hizmet amaçlarıyla zorunlu olarak uyuşması gerekmeyen bilgisel hedeflerⁱⁱ ise meslek açısından hayati olan, müşteriler ya da toplumun ise faydasına olan teorik ve teknik bilgi donanımının geliştirilmesini içerir.

Profesyonellerin ideolojik proleterleşmesi işverenlerinin çıkarlarıncı belirlenmiş

i. Larson, *The Rise of Professionalism*.

ii. Hizmet amaçları ile bilgisel amaçlar arasındaki gerilim pek çok meslekte oldukça keskinleşmiştir. Örneğin üniversite profesörlerindeki etkili öğretime dönük hizmet amacı ile verimli araştırmalara dönük bilgisel amaç ciddi bir çatışma içinde olabilir. Benzer biçimde tıp alanında hekimler muhtaç hastaları tedavi etme amaçlarıyla, kendi araştırmalarını sürdürme amaçları arasındaki çatışmalara yoğun zaman ve enerji harcıyor olabilirler. Piyasa dışı amaçlar arasındaki bu gerilim piyasa ve piyasa dışı çıkarlar arasındaki gerilime koşuttur. Larson’un vurguladığı gibi, profesyonellerin kendi ekonomik çıkarlarını azamileştirme çabaları, onların bilgisel gelişme ve insansal hizmet gibi piyasa dışı amaçlarına ciddi biçimde gölge düşürmektedir. Profesyonellerin hizmet amaçları müşterilerin çıkarlarıyla uyuşurken, bilgisel amaçları, piyasanın ve işverenin çıkarları önemli ölçüde farklılaşabilir. Bu durum kendi benzersiz çıkarlarına ve zorunluluklarına sahip bir tabaka olarak profesyonellerin kendine has konumunu sergilemektedir ve bilahare profesyonellerin sınıfsal konumunun incelenmesi sırasında ele alınacaktır.

amaçlara yönelmelerini gerektirir. Ücretli profesyoneller hizmetlerini doğrudan müşterilere pazarlamak yerine iki temel işveren türüne pazarlarlar: kâr amaçlı ve kâr amacı gütmeyen (ya da artı değer üreten ve üretmeyen) kurumlara. İlk grup ağırlıklı olarak büyük ölçekli özel sektör müesseseleri (ve örneğin mühendisler, hesap uzmanları, bilim adamları, avukatlar çalıştırılır), kâr amaçlı hastaneler ve araştırma enstitüleridir. İkinci grup ise hükümet ajansları, kamu üniversite ve hastaneleri de dâhil olmak üzere devlet bürokrasisinden, kâr amacı gütmeyen özel enstitüler, öze üniversiteler ve hastanelerden oluşur. Tüm bu kurumlar işe aldıkları profesyoneller üzerinde, emeklerinin amaçları ve kullanımlarının -müşterilerin ya da piyasanın çıkarlarıyla yahut profesyonellerin kendi piyasa dışı amaçlarıyla uyusunlar ya da uyuşmasınlar- temel olarak kurumsal çıkarlara hizmet etmesini sağlamak üzere denetim uygularlar.

Özel sektördeki profesyonel çalışanların en büyük kısmı araştırma ve geliştirme becerileri kurumsal büyüme açısından giderek önem kazanan bilim insanları ve mühendislerdir. Bu grubun ideolojik proleterleşmesi kendi araştırma ve geliştirme çalışmalarını kurumun kâr amaçlarına yöneltme biçimini almaktadır; bu süreçte bilim insanları ve mühendisler, teknik araştırma süreci içinde önemli ölçüde özerk kalsalar da kendi araştırma hedef ve amaçlarını seçme ve formüle etme hakkında mahrum kalmaktadırlar.

Endüstriyel bilim insanlarına dair bir surveyde Kornhauser, profesyonel istihdamın başlıca koşullarından birinin araştırma hedefleri ve görevleri üzerindeki denetimsizlik olduğunu bulgulamıştır.ⁱ Endüstriyel yerleşkelerde, hatta temel ve yarı özerk araştırma bölümlerine ciddi taahhütlerde bulunan büyük kurumlarda bile, bilim insanları normalde yalnızca ürün ve satış departmanlarıyla ya da üst yönetimle sıkı müzakere içinde proje geliştiren araştırma yöneticisinin projelerine atanırlar. Kornhauser tarafından incelenen işletmelerin çoğunluğunda tüm araştırma projeleri yönetimin resmi onayına tabidir, bu durum bilimsel menfaat yaratmak üzere daha fazla özerklik isteyen bilim insanları ile şirkete azami ticari fayda sağlayacak projeleri destekleyen yöneticiler arasında sürekli bir gerilim bulgulayan başkaları tarafından da belgelenmiştir.ⁱⁱ Kornhasuer, Calhoun ve Layton'ın atf yaptığı mühendislerle ilişkin araştırmalar, mühendislik projeleri yönetim tarafından ve teknik faydalar ve profesyonel mühendislik ölçütleri yerine ticari kaygılara göre seçildiği için, benzer bir gerilimin mühendislerce de yaşandığını göstermektedir.ⁱⁱⁱ

Araştırmacıların ve mühendislerin konuları ve hedefleri üzerindeki yönetim denetimi araştırma bütçelerinin sıkı denetimiyle sürdürülmektedir. Ücretli araştırmacılar bütçe değişiklikleri yoluyla -ki bu, onları dolaysız yönetim kontrolünden koruyabilecek ya da en azından zamanlarını kendi projelerine harcamaları için kısmi bir ferahlama sağlayabilecek hükümet yada kurum burslarıyla kısmen de olsa kendi finansmanlarını sağlama çabalarını da içerir- daha büyük özerklik kazanmayı denemişlerdir. Kornhasuer, araştırmacıların kendi projelerini yönetimce onaylanmış başka bir projenin başlıkları altına sıkıştırdığı ve aslında araştırma ekibinin hüsrana uzak

i. William Kornhauser, *Scientists in Industry* (Berkeley: University Press, 1963).

ii. C. E. K. Mees, *The Path of Science*, (New York: Wiley, 1946); C. Wilson Randle, "Problems of Research and Development Management," *Harvard Business Review* XXXVII: 128-136, 1959; and Larson, *The Rise of Professionalism*.

iii. Daniel Calhoun, *Professional Lives in America* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1965); Edwin T. Layton, *The Revolt of the Engineers* (Cleveland: Press of Case Western University, 1971).

durmuyan alt kademe araştırma yöneticilerinin sıklıkla onayladığı bir kurnazlık olan “kaçakçılık” gibi başka çabaları da betimler. Bununla birlikte, araştırmacıların böyle çabalarla çalışmalarının biçimlenmesinde ve başlangıcında bir nebze olsun denetim kazandıkları durumlarda bile, kendi seçtikleri araştırma hedefleri doğrultusunda çalışma yeterlikleri, araştırma personelinin bir projeden başka bir projeye aktarılması gibi yönetim müdahaleleriyle kösteklenmektedir. Araştırma projelerinin büyük çoğunluğu başarılı

ürün uygulamalarıyla sonuçlanmadığından, araştırma sorumluları ve üst yönetim sürekli olarak projeleri olası bir iptal çerçevesinde izlemektedir. Kornhauser bilim insanlarının en keskin çaresizliği bilimsel gerekçelerle atandıkları projeler ticari gelecek vaat etmedikleri gerekçesiyle iptal edildiğinde hissettiklerini belirtir. Buna ek olarak bilim insanları ve mühendislerin, sıklıkla, araştırma projelerinin ortasında yüksek kurumsal önceliği olan ürün problemleri ile ilgili faaliyet bölümlerindeki servis projelerine geçmeleri gerekmektedir. Randle’ın yaptığı bir surveyde laboratuarlardaki 3500 ücretli bilim insanı ve mühendisin yarısından fazlası hiçbir mesleki bağlarının bulunmadığı böyle hizmet işlerinin kendi araştırma çalışmalarını aksattığını bildirmişlerdir.¹

Bu ideolojik proleterleşme formunun kapsamı araştırmacının kıdemine ve çalıştığı şirket ve endüstriye göre değişmektedir. Yüksek kıdem dereceli araştırmacılar, bilhassa büyük araştırma birimlerinde temel araştırmalarda çalışanlar muhtemelen projelerin biçimlenmesinde daha etkili olacaktır, en ayrıcalıklar ise zamanlarının önemli bir kısmını tıpkı üniversite temelli araştırmalarda olduğu gibi belki bilimsel dergilerde yayınlamak amacıyla kendi araştırmalarına hasredecektir. Pek çok endüstriyel bilimci ve mühendis bu normun cazibesine kapılabilir, ancak büyük çoğunluk onu elde edemeyecek, çok çok kendi projeleri için kısıtlı bir zaman dilimi ve üzerinde çalıştıkları projelerin seçiminde sınırlı bir veto yetkisi kazanacaklar.

Ücretli araştırmacı profesyoneller ideolojik proleterleşmenin, kendi teknik soruşturmalarının kullanım ve uygulamaları üzerindeki denetimin kaybolduğu ikinci bir formunu yaşarlar. Yönetim araştırma bulgularının yayılmasını ve bulguların ticari temelde ve başka şirketlerin çıkarına kullanımını (ya da kullanılmamasını) münhasıran denetler. Ticari kaygılar bilgilerin saklanması ya da sonuçların kamu güvenlik ve sağlığını tehlikeye atacak ya da müşterileri aldatacak şekilde manipülasyona yol açtıklarında profesyoneller açısından ciddi çatışmalar doğar. Chalk ve Hippel’in “gammazlama”ya ve ücretli bilim insanları ve mühendislerdeki kamusal sorumluluğa ilişkin incelemedeⁱⁱ bunun hiç de nadir bir durum olmadığı belgelenmiştir. Atıf yapılan pek çok örnekten biri Ohio Troy’daki Goodrich Wheel and Brake şirketinde -şirket 1968’de Hava Kuvvetleri ile anlaşmalıdır- çalışan ve yeni bir hafif uçak için fren takımı geliştirme projesinde

i. Randle, “Problems of Research and Development Management.”

ii. Rosemary Chalk ve Frank von Hippel, “Due Process for Dissenting ‘Whistle-Blowers’,” Technology Review (June/July 1979) 49-55.

Kornhauser bilim insanlarının en keskin çaresizliği bilimsel gerekçelerle atandıkları projeler ticari gelecek vaat etmedikleri gerekçesiyle iptal edildiğinde hissettiklerini belirtir.

görevlendirilen bir tasarım mühendisiyle ilgilidir. Bir test sürecinden sonra mühendis yüksek sıcaklığa dayanabilecek daha ağır bir tasarımın gerektiği sonucuna varır, ancak yönetim değişiklik yapmak ve sözleşme şartlarını yerine getirmek için yeterince zaman olmadığına hükmeder. Mühendis ve bazı meslektaşlarından temel güvenlik konularıyla ilgili etliye sütlüye karışmayan bir rapor hazırlamaları istenir; itiraz etseler de diğer seçeneğin istifa olduğunu öğrenince raporu hazırlarlar. Daha sonra, üstün körü takılmış frenler yeni uçağın iki inişinde kilitlenir ve mühendis büyük hala kırıklığı ve vicdan azabı içinde F.B.I.'a gider. Nihayet Hava Kuvvetleri'nin ve Genel Muhasebe Dairesi'nin incelemeleri mühendisin bulgularını doğrular ve "gammaz" yeni bir iş ararken Goodrich yeni bir fren sistemi tasarlamak zorunda kalır.

İşsizlik tehdidinin yönetim tarafından profesyonel sadakati sağlamak üzere kullanılmasının da sıra dışı bir durum olmadığına dair önemli ölçüde kanıt vardır. Olson'un 800 tesadüfen seçilmiş (bir meslek derneğinin üye listesinden çekilmişlerdir) mühendis üzerinde yaptığı çalışma, eğer kamu çıkarlarına aykırı bir kurumsal davranış keşfetseler büyük bir oranının "gammaz" olmaktansa sessiz kalacağını göstermektedir.¹ Mühendislerin yaklaşık olarak yarısı işverenlerinin etkinliklerini ya da ürünlerini alenen eleştirmekten çekinmektedir ve yüzde onundan fazlası, işlerinin onlardaki doğru ve yanlış duyularını ihlâl ettirecek kadar gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Bu profesyonellerin kendi kişisel ve mesleki değerlerini kurumsal sadakat ve disiplinin emrine verdiklerinin güçlü bir kanıtıdır. Profesyoneller bu bakımdan diğer bürokrasi çalışanlarından farklı olmayabilirler, ancak profesyonel ve bilimsel bütünlüğün eski formlarıyla temelden tutarsız, köklü bir ideolojik proleterleşme formundan muzdariptirler. Bilim insanlarının şeffaf ve nesnel soruşturma ile bilginin ve kamu refahının hizmetindeki hakikati olduğu gibi dile getirme ülküleri kendi araştırma bulgularının, test ya da soruşturma sonuçlarının hangi dinleyicilerle ve ne zaman paylaşılacağına dair özerkliğin zoraki teslimiyeti ile çatışır. Yönetimin temel ticari çıkarları korumak adına mesleki bulguları manipüle ya da tahrif etmesi gibi durumlar şirket yaşamında sıklıkla ortaya çıkar; bunlar araştırmacı profesyonellerin kendi saf teknik kaygıları ötesindeki her hangi bir meseleden kopmaya ya da yönetsel perspektifleri kendi perspektiflerimişçesine uygulamaya (burada buna ideolojik duyarsızlaşma denecektir) hazırlıklı olmaları gereken bir bağlam yaratırlar.

Kâr amaçlı kurumlardaki hizmet odaklı profesyoneller ise müşteri politikaları üzerindeki denetimi kaybederek ilgili ideolojik proleterleşme formlarını deneyimlerler. Örneğin, şirketlerin ya da kâr amaçlı sosyal ajansların çalıştırdığı hekimler, sosyal çalışmacılar ve avukatlar örgütsel pratik ve amaçların kendi hizmet idealleriyle tutarsız olmasına yol açan kurumsal kâr etme zorunluluklarıyla karşılaşabilirler. Kâr amaçlı örgütlenmeler kârı azamileştirmek için ücret politikalarına, müşteri seçme pratiklerine ve müşteri portföyünü geliştirme çabalarına başvururlar. Ücretli hizmet profesyonelleri teknik becerilerini müşterilerle birlikteyken gerçekleştirme özerkliğini ellerinde tutsalar da tipik olarak örgütsel politikaları biçimlendirmedikleri için, genellikle hizmet hedefleri ile işverenlerin ticari çıkarları arasında bocalarlar. Bu, kendi kişisel ve mesleki değerleriyle uyuşmayacak biçimde, en muhtaç olana değil en fazla ödeyene hizmet sağlamayı ve müşterilere ücret odaklı düzenleme ve prosedürler uygulamayı da içerebilir.

i. J. Olson, "Engineer Attitudes toward Professionalism, Employment, and Social Responsibility," *Professional Engineer* (August, 1972) 30.

İdeolojik proleterleşme burada yeniden temel mesleki idealler-müşterilere hizmet sağlamak- bile feda edilecek şekilde, kurumsal çıkarlara inançla hizmet etme gerekliliği biçimini alır. Yeni bir “örgüt insanı” olarak ücretli sosyal hizmet uzmanı, profesyonellerin kendi hizmet ideallerine olan bağlılıklarındaki zayıflığı, hizmet örgütlenmelerindeki iktidar gerçekliklerinden daha az yansıtır. Araştırmacılar gibi hizmet odaklı profesyoneller de kurumsal direktörlerce geliştirilmiş temel politika ve düzenlemelerde açıkça anlatılan ve bütçe ve personel üzerindeki idari denetimle tatbik edilen “işlevsel rasyonelliğe” ya da oyun planına boyun eğmek durumundadırlar. Ücretli hekimler, sosyal çalışmacılar ve diğer müracaatçı odaklı profesyoneller üzerine yapılan çalışmalar teknik özerkliğin değişiklik gösterebileceğini ancak personelin politika belirlemede son derece etkisiz olduğunu göstermiştir. Nitekim 1971’de sosyal çalışmacılara yönelik Bir HEW (Sağlık, Eğitim, Refah) incelemesinde çoğu çalışan temel idari kararların “bütünüyle” idarenin sorumluluğunda olduğunu ileri sürmüşlerdir; Wasserman sosyal çalışmacıların tek ağızdan kendilerini temel idari kararlar bakımından “güçsüz” ve “ otoritesiz” olarak nitelediklerini bildirir.ⁱ Bu sadece geniş kamusal refah kurumları için değil, çocuk refahı ajansı ve Cohen ve Wagner’in incelediğiⁱⁱ-psikiyatrik tedavi birimleri gibi daha küçük özel kurumlar için de doğrudur. Bu kurumlardaki iyi eğitilmiş sosyal hizmet uzmanlarına bile farklı müracaatçı kategorilerinin ödeneklerini değiştirme ve diğer kurumlara danışma ve havale etme kurallarını tadil etme kararlarında çok küçük bir söz hakkı verilmiştir. Kurum yöneticisi ve komisyonlarının müracaatçıların hak kazanacağı hizmet türü ve niceliğini belirleyen düzenlemeler ve yönergeler üzerindeki kapsamlı denetimi, ücretli sosyal hizmet uzmanlarını kurumun programatik yönelimlerini belirleme kapasitesinden ve böylece kendi işlerinin temelindeki hedefleri denetleme yeterliğinden yoksun bırakır.

Bu durum müracaatçıların seçimi üzerindeki denetimsizlikle şiddetlenir; bu da araştırmacıların kendi araştırma projelerine seçme haklarını yitirmelerine koşut biçimde sosyal hizmet uzmanlarındaki ideolojik proleterleşmenin bir unsurudur. Cohen ve Wagner çoğu kurumdaki rutin biçimde sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılara amirleri tarafından atandığını belirtirler. Wasserman bunu daha çarpıcı biçimde dile getirir: “vakalar onlara tombala torbasından sayı çeker gibi verilir.”ⁱⁱⁱ Greenblat ve Richmond refah kurumlarıyla ilgili incelemelerinde, sosyal çalışmacı ve müracaatçı arasındaki ilişkinin “dosya yükü” nedeniyle değil de idarenin zorladığı “iş yükü” nedeniyle çözülme eğiliminde olduğuna işaret ederler; personel gelen müracaatçıları dönüşümlü olarak görürler ve herhangi bir müracaatçıyla düzenli olarak görüşmelerine izin yoktur.^{iv} Profesyonel ve müracaatçının bu oldukça şiddetli yarılması -“gelir odaklı” bir önlem olarak New York’taki refah kurumu yöneticilerince uygulanmaktadır- müracaatçılarla çalışan hizmet çalışanlarının kendi amaç ve hedeflerini geliştirme kapasitelerinin altını ciddi biçimde kazar.

Sosyal hizmet uzmanı istihdam eden hizmet kurumlarının büyümekte olan bir oranını da devletin refah, sağlık ve diğer hizmetlerden çekilme eğilimine yanıt olarak mantar gibi çoğalan özel kâr amaçlı şirketler ve ajanslar oluşturur. Galper, Ehrenreich’lar ve diğerlerinin yaptığı araştırmalar

i. Henry Wasserman, “The Professional Social Worker in a Bureaucracy,” *Social Work*, 1971, 16: 89-95.

ii. Marcia Cohen and David Wagner, “Social Work Professionalism,” in Derber (ed.) *Professionals as Workers*.

iii. Wasserman, “The Professional Social Worker.”

iv. Michael Greenblatt and Steven Richmond, *Public Welfare* (Cambridge, MA: Schenkman Publishing Company, 1979).

büyümekte olan bu hizmet kurumlarının amir ve yöneticilerinin vahşi kapitalizm kurallarına göre iş gördüğünü, dolayısıyla işverenin ceplerini doldurmak amacıyla müracaatçıları yılmaya alışık olmayan cephe hattındaki profesyonellerini çıplak bir ideolojik proleterleşme formuna tabi tuttuklarını göstermektedir.ⁱ Hizmet çalışanları müracaatçılara yönelik politikadaki köklü değişikliklere karşı yapılan grevlerin de aralarında bulunduğu çeşitli meydan okumalar geliştirmiştir; örneğin yakın dönemde Boston'daki zihinsel sağlık ve kürtaj danışmanlarının kendi imtiyaz sahibi işverenlerine karşı giriştikleri oldukça uzun grev. Grevciler saat başı kürtaj sayısının azamileşmesi için tasarlanan bir seri üretim sisteminde müracaatçıya karşı mesleki sorumluluklarını yerine getirmenin imkânsız olduğunu ileri sürmüşlerdir. Müracaatçılarla ilgilipolitika değişikliklerinde mesleki tavsiyelerinin alınması yollu talepleri yönetimde hiçbir karşılık bulmamış, nihayetinde muhalifler yerlerini başkalarına bırakmıştır.

Bununla birlikte hizmet profesyonellerindeki ideolojik proleterleşme yalnızca kâr amaçlı özel sektör hizmet endüstrisinin yükselişiyle ortaya çıkmamıştır. Kamuda istihdamlı sosyal çalışmacılar ve diğer hizmet profesyonelleri de çalışma düzenlerinin devletin çıkarlarına hizmet etmesi gerekliliği yüzünden bozulmasıyla kendine has bir ideolojik proleterleşme formu deneyimlerler. Başka bir yerde ayrıntılı olarak incelendiği gibi, devletteki sosyal çalışmacılar, işleri müracaatçı yandaşı olmaktan çok zabıtalığa yöneltildiği için bürokratik politikaların uygulayıcılar olarak iş görürler.ⁱⁱ Bu koşullar, pek çok uygulayıcı arasında, bir gözlemcinin “eşkıyalık”ⁱⁱⁱ dediği, müracaatçılara yardım etmek için kurullarla oynayan ya da ihlal eden ve kişinin müracaatçıyla çalışmasındaki hedef ve yönelimler üzerinde asgari denetimini savunan bir tür ideolojik makine kırıcılığı durumunu doğururlar. İdeolojik proleterleşme karşısında prototip direniş biçimi olan böyle davranışların çok yaygın olmayışı kalıcı ideolojik yozlaşmaya ve ilerde tartışılacağı gibi, profesyonelleri mevcut durumlarına getiren atama sistemine işaret eder.

Profesyonel çalışanların politika ve örgütsel hedefler üzerindeki etkisi devlet sektöründe özel sektördekinden daha fazla olmadığı için ideolojik proleterleşmeyi muhtemelen aynı şekilde yaşayacaklardır, yegane fark emeklerinin yöneldiği hedefler bakımında olacaktır. O'Conner'ın iddia ettiği gibi devletin temel çıkar ve hedefi sosyal düzenin yeniden üretimidir, bu da hem iç ve dış düzenin sağlanmasını hem de mevcut sosyal düzenlemelerin meşruluğunu sağlayan ideolojinin üretimini içerir.^{iv} Profesyonelleri bu hedeflere koşmak devlet yöneticilerinin önemli işlerinden biridir ve başarılı olduğunda ideolojik proleterleşmenin ve Ehrenreichların bilinen bir denemede yeni sınıf olarak profesyonellerin temel bir niteliği olarak betimledikleri^v köleliğin koşullarını yaratır.

Bu ideolojik proleterleşme yalnızca devlette çalışan sosyal çalışmacıları değil diğer hizmet profesyonellerini ve aynı zamanda doğrudan müracaatçılarla çalışmayan araştırma odaklı profesyonelleri de karakterize eder. Hükümet tarafından istihdam edilen bilim insanları

i. Jeffrey Galper (ed.), *Radical Social Work*, (New York: MMS Information Corporation, 1975); ve the Ehrenreichs, “The Professional-Managerial Class,” ve “The New Left and the Professional-Managerial Class.”

ii. Galper, *Radical Social Work*; Roy Bailey ve Mike Brake (eds.), *Radical Social Work*, (New York: Pantheon Books, 1976); Francis Piven ve Richard Cloward, *Poor Peoples Movements* (New York: Pantheon Books, 1977).

iii. Geoffrey Pearson, “Making Social Workers,” Bailey & Brake (eds.) *Radical Social Work*, 13-45.

iv. James O'Conner, *The Fiscal Crisis of the State* (New York: Saint Martin's Press, 1973).

v. Ehrenreichlar, “Professional-Managerial,” and “New Left.”

ve mühendislerin artık yükümlendikleri amaçlar ve projeler üzerinde özel sektördeki meslektaşlarından daha fazla söz hakkı yoktur. Savunma ve ulusal güvenlik alanlarında istihdam edilen bilim insanlarının büyük kısmı, çalışmaları kendi değerleriyle şiddetle çatışabilecek askeri -ve muhtemelen yıkıcı- kullanımlara sahip olduğu için en ciddi ideolojik proleterleşme sorunuyla yüz yüze kalırlar. Bu durum, Schevitz'in Vietnam savaşı sırasında silah üretiminde görevli bilim insanları üzerine yaptığı incelemenin gösterdiği gibi, savaş dönemlerinde şiddetlenir.¹ Schevitz savaşa karşı olan bilim insanlarının Vietnam'la ilgili projelerde nasıl olup da çalıştığı ile ilgilenmiş ve kendileriyle ve görevleri arasında ussallaştırma, tarafsızlık ve inkâr yoluyla uzlaşma sağladıkları sayısız aracın varlığını bulgulamıştır. Bir yandan laboratuarda işlerini sürdürürken, çalışma sonrası saatlerde de caddelere çıkan ve kendi işlerine karşı yürüyüşlerde göstericilere katılan bazıları ilginç bir muhalif türü oluşturmuştur. Bu durum, profesyonellerin ideolojik proleterleşmeye karşı karakteristik olarak uyguladıkları tepki formlarına dair pek çok soru doğurur, müteakip kesimde bu ele alınacaktır.

Bir yandan laboratuarda işlerini sürdürürken, çalışma sonrası saatlerde de caddelere çıkan ve kendi işlerine karşı yürüyüşlerde göstericilere katılan bazıları ilginç bir muhalif türü oluşturmuştur. Bu durum, profesyonellerin ideolojik proleterleşmeye karşı karakteristik olarak uyguladıkları tepki formlarına dair pek çok soru doğurur, müteakip kesimde bu ele alınacaktır.

İdeolojik Proleterleşmeye Tepkiler

İdeolojik proleterleşme, kurumlar tarafından kendi tercihleri olmayan amaçlar doğrultusunda işe alınan profesyoneller ve bilgi temelli çalışanlar açısından ücretli “bağımlılığın” kritik boyutuna işaret eder. Durum derin bir denetim yoksunluğu ifade etse şimdiye kadar kitlesel bir muhalefet ya da başkaldırı ortaya çıkmamıştır. Profesyoneller ve kafa emekçileri bunun yerine tıpkı sanayi işçileri gibi, kendi Pazar çıkarlarını koruyan savunma stratejileri aracılığıyla uzlaşma yolları aramışlardır. Uzlaşmanın birinci ve en önemli formu, işçilerin kendi işlerinin ideolojik bağlamıyla ilgilerini kestikleri ve ürettikleri işin sosyal kullanımları bakımından ilgi ve sorumluluk kabul etmedikleri ideolojik duyarsızlaşma olabilir. İkinci bir uzlaşma biçimi ideolojik bütünleştirme olarak adlandırılabilir ve kişinin amaçlarını kurumsal zorunluluklarla uyum içinde olacak biçimde yeniden tanımlamasını içerir.

İdeolojik Duyarsızlaşma

Güç yoksunluğuyla en yalın uzlaşma zemini kişinin güçsüz düştüğü alanın herhangi bir

¹ Jeffrey Schevitz, *The Weaponsmakers* (Carombridge, MA: Schenkman Publishing Co., 1979).

gerçek değer ya da öneme sahip olduğunu inkâr etmektir. Kişi acizlik yaşadığı alandan enerji ve bilincini çekerek muktedir olduğu alanlara yönelir. İdeolojik duyarsızlaşma işin sosyal fayda ve amaçlarıyla ilgili kesmek, profesyonellerin durumunda ise sınırlanmış bir bilgi ve beceri alanı ile ilgilenmekte bulur ifadesini.

İdeolojik duyarsızlaşmanın daha kesin anlamı ise benliğin işin ideolojik bağlamını inkârı ya da bu bağlamdan kopmasıdır. Bu inkâr basitçe, işin ideolojik boyutları olduğunun ya da başkalarına değil de belirli sosyal grupların çıkarlarına hizmet ettiğinin reddidir. Kopma veya uzaklaşma ise başkalarının kişinin bilgi ve becerisini nasıl kullandığı konusunda sorumluluk kabul etmeme biçimini alır.

Bir bütün olarak işgücü içinde ideolojik duyarsızlaşma oldukça gelişmiştir. İşçiler çalışmaya ilişkin ideoloji-dışı bir anlayışla sosyalleşmişlerdir; bu durum kurumların ve ürünlerin sosyal amaçlarına karşı öğrenilmiş bir kayıtsızlığı, işe belirli amaçlar için bir araç olarak değil salt parasal öz-çıkarın çerçevesinde yaklaşmayı içerir. Nitekim pek çok işçi işlerini amaçsız ya da kendilerinininkine değil başkalarının çıkar ve hedeflerine hizmet eden bir şey olarak değerlendirirken, işin sahip olması gereken toplumsal anlama dair bir kavrayışları olmadığından ya da işverenlerinin onların işinden nasıl faydalandığına dair bir sorumluluk duygusu hissetmediklerinden olacak memnuniyetsizlik yaşamazlar.

Bu tavırların endüstriyel işgücü içindeki gelişimi -ki bu işten alınan içsel doyuma ilişkin beklentilerden vazgeçmeyi ve maaş, ek ödemeler ve iş güvencesi gibi salt dışsal ödüllerle sınırlanmış savunmaya dayalı bir ilgi örtütüsünü içeren daha dar bir yönelimin parçasıdır- sanayi işçilerine dair yapılan belli başlı araştırmalarda dile getirilmiştir.ⁱ Bununla birlikte profesyoneller işlerinin içsel değerine yönelik tekil yönelimleri ve işin anlam ve amacıyla olan ilgileri bakımından sanayi işçilerinden farklılaşırlar. Profesyonellerin iş tutumlarına dair surveyler profesyonellerin oldukça yüksek bir yüzdesinin işten zorlu sınamalar beklediğini ve arzuladığını, bunun yanında işlerinin yaşamın, içinde anlam ve amaç bulabilecekleri temel bir alanı olması gerektiğine inandıklarını göstermiştir.ⁱⁱ Benzer biçimde profesyonel sosyalleşmesine ilişkin çalışmalar mesleğe katılanların özel idealizmlerine dikkat çekmişⁱⁱⁱ ve profesyonellerin geleneksel iddialarını ve toplumun ilerlemesi ve refahına adandıkları yollu benlik tasarımlarını desteklemiştir.^{iv}

Profesyonellerin mesleki ideallere ve etiğe eşsiz biçimde bağlı insanlar olarak tasarlanması ideolojik duyarsızlaşmaya karşı bilhassa dayanıklı ve muhtemelen büyüyen ideolojik proleterleşmeye karşı sert bir direniş sergileyecek bir grubu akla getirir. Öte yandan kitlesel profesyonel muhalefetinin noksanlığı bizi yeniden profesyonel iş tutum ve değerlerine ilişkin verilerin yakın bir incelemesine yöneltilir.

i. James O'Toole, *Work in America* (Cambridge MA: MIT Press, 1973); Michael Mann, *Consciousness and Action Among the Western Working Class* (London: The Macmillan Press, 1973); Robert Quinn and G. L. Staines, *The 1977 Quality of Employment Survey* (Ann Arbor Institute for Social Research, 1979).

ii. Daniel Yankelovich, *The New Morality* (New York: McGraw Hill, 1974).

iii. Howard Becker and Blanche Geer, "The Fate of Idealism in Medical School," *American Sociological Review*, 1958, 23: 50-56; George Psathas, "The Fate of Idealism in Nursing School," *Journal of Health and Social Behavior*, 1968, 9: 52-65; Richard R. Morris and Basil Sherlock, "Decline of Ethics and the Rise of Cynicism in Dental School," *Journal of Health and Social Behavior*, 1971, 12: 290-299.

iv. Larson, *The Rise of Professionalism*.

Eldeki çalışmalar profesyonellerin “içsel iş doyumuna” yönelimlerinin belirgin bir gücü olduğunu kesin olarak doğrulamakla birlikte toplumsal hedefler ve etik ilgilere dair özel bir yönelimin varlığını çıkarsamazlar. Örneğin Yankelovich’in verilerine yakından bakıldığında görülür ki profesyonellerin şiddetle benimsediği “içsel” iş değeri anlam ve sosyal faydadan ziyade entelektüel güçlük ve uyarıcılarla ilgilidir; yani ahlâki değil bilişsel gelişimin peşindedirler. Yankelovich’in ulusal örnekleminde, örneğin, mavi yakalı görüşmecilerin yüzde elli yedilik oranına karşın profesyonellerin yüzde sekseni çalışırken “kafasını kullanma şansı,” “beceri ve yeteneklerini geliştirme” fırsatı aradıkları ve tüm diğer maddelerin ötesinde “ahlâki” değil “bilişsel” olarak sınıflanabilecek meselelerin profesyonellerin çok daha fazla ilgisini çektiği görülmektedir. Bununla birlikte profesyoneller ve diğer işçiler arasındaki bu farklılık ahlâki ve sosyal ilgiler söz konusu olduğunda aniden ortadan kalkar. Profesyonellerin yalnızca yüzde 40’ı işten “toplumsal açıdan fayda” beklediklerini bildirmektedir; bu oran profesyonel olmayan beyaz yakalıların oranından (yüzde 44) bile daha düşüktür ve mavi yakalı işçilerden (yüzde 35) çok küçük bir farkla fazladır. “Giyim kurallarına” uymak zorunda olmama ya da “başını derde sokmadan konuşma” gibi kişinin değerinin koruyacak özgürlük ve politikalarla dolaylı bir ilgi taşıyan diğer maddelerde de aynı örüntü ortaya çıkar; Profesyonellerin çok küçük bir yüzdesi açısından (beceri ve yeterliliklere kıyasla) bunlar önemlidir ve genellikle böyle fırsatları profesyonel olmayan işçilerden daha az isterler.

Yankelovich’in verileri, hala yetişme aşamasında olanları da içeren ve ağırlıklı olarak yirmilerinde olan çok genç, dolayısıyla temsil etme gücü düşük bir örnekleme dayanmaktadır. Yine de örneklemin gençliği profesyonellerin ahlâki ve sosyal meselelere atfettiği nispeten düşük önemi güçlendirir, zira sosyalizasyon incelemeleri göstermektedir ki idealizm ve sosyal-etik ilgiler en genç ve “en körpe” profesyoneller arasında en yüksek orandadır. En yüksek idealizme sahip olanların, çalışmalarla tutarlı olarak tıp, hemşirelik, diş hekimliği ve hukuk gibi geniş meslek alanlarının birinci sınıf öğrencileri olduğu bulgulanmıştır.ⁱⁱ

Yine de Yankelovich’in verilerinin gösterdiği gibi, başlangıç öğrencilerinin baskın “ahlâki” yönelimlerinde ani bir düşüş ve teknokrat perspektife ani bir kayma vardır. Genç profesyoneller derhal eski ideallerine esaslı bir şüphecilikle bakmaya ve teknik bilgi ve becerilerin uzun erimli sosyal-etik meselelerden çok daha önemli olduğunu öğrenmeye başlamaktadırlar. Ahlâki ilgililerdeki ani düşüşle ilgili en çarpıcı veriler, diş hekimliği öğrencileri arasında, birinci sınıf öğrencilerinin yüzde 67 oranla idealist olduklarını ve “etik”ten yüksek puan aldıklarını, şüpheli ve pragmatik lisansüstü öğrencilerin ise yalnızca yüzde 18’inin yüksek “etik” puanı aldığını bulgulayan Morris ve Sherlock’un çalışmasında bulunabilir.ⁱⁱⁱ Hemşirelik öğrencileri üzerine yapılan çalışmalar da lisans öğrencilerinin hemşireliği muhtaçlar için sosyal olarak faydalı ve yardımcı olma fırsatı

i. Harold Wilensky, “The Professionalization of Everyone,” *American Journal of Sociology*, 1964, 70: 137-158, and “Varieties of Work Experience,” in Henry Borow (ed), *Man in a World at Work* (Boston: Houghton-Mifflin, 1964); ve Yankelovich, *The New Morality*.

ii. Becker ve Geer, “Fate”; Psathas, “Fate”; Ida Harper Simpson, “Patterns of Socialization into Professions,” *Sociological Inquiry*, 1967, 37: 47-54; Morris ve Sherlock, “Decline”; Dan C. Lortie, “Layman to Lawman,” *Harvard Educational Review*, 1959, 29: 352-369.

iii. Morris and Sherlock, “Decline of Ethics and the Rise of Cynicism.”

**Psathas hemşirelik
eğitiminin, hemşireleri
temel referans grupları
olan hastalardan koparıp
bunun yerine idarecilere,
öğretmenlere ve meslektaşlara
yönledirmeyle başarılan,
“hasta odaklı” idealizmden
“teknik odaklı” pragmatizme
doğru bir yeniden
sosyalleştirme olduğu
sonucuna varır.**

olarak görünürken, lisansüstü öğrencilerinin eski hizmet idealleri hakkında şüpheci olduklarını ve hemşirelik pratiğinin ağırlıklı olarak teknik, idari ve statü boyutlarıyla ilgili olduklarını göstermektedir.ⁱ Psathas hemşirelik eğitiminin, hemşireleri temel referans grupları olan hastalardan koparıp bunun yerine idarecilere, öğretmenlere ve meslektaşlara yönledirmeyle başarılan, “hasta odaklı” idealizmden “teknik odaklı” pragmatizme doğru bir yeniden sosyalleştirme olduğu sonucuna varır. Ritzer ise aynı sürecin avukatlar ve doktorlara dair klasik sosyalleştirme çalışmalarında da belirtildiğine dikkat çeker ve profesyonel eğitimin temel işlevinin, sadece acemileri uzmanlaşmış bilgi ve beceriler konusunda eğitmek olmadığını, aynı zamanda onları “kullanışsız” ahlâki idealler yerine, mesleğin teknik uzmanlığının gerektirdiği daha “gerçekçi” ve pragmatik bir odağa yönlendirmek olduğuna işaret eder.ⁱⁱ

Bu sosyalleştirme çalışmaları ve Yankelovich’in verileri esaslı bir ideolojik duyarsızlaşmanın, mesleki iş sahasının güçlükleriyle karşılaşmadan çok önce, daha mesleki eğitim sırasında ortaya çıktığı konusunda örtüşürler. İş yeri eğitimi ise, iş sahası çalışmalarının gösterdiği gibi, ideolojik duyarsızlaşmaya kati biçimde uymaya imkân veren beklenti ve hedefler üretir. Nitekim istihdamlı mühendisler üzerine, üzerinde çalıştıkları işle ilgili kendi araştırma-geliştirme projelerini seçerken serbest olmamaları hususunda nasıl hissettikleri sorulan çalışmalarda, büyük çoğunluk işin teknik gerekliliklerinin özgürlükten çok daha önemli olduğunu belirtmiştir.ⁱⁱⁱ Araştırma hedefleri ve politikaları konusundaki aynı uysallık Miller tarafından uzaybilimcilere dair bir incelemede de bulgulanmıştır; Schevitz de aynı örüntüyü savunma işine yönelik ilgilerinin samimi teknik merakla açıklayan askeri bilim insanları ve mühendisler arasında elde etmiştir:^{iv}

Profesyonel bir bakış açısından bu iş oldukça ödüllendiricidir. Bu bütün savunma sanayisi için geçerlidir. Savunma işi *çok* ilginçtir, son derece inceltilmiş mühendislik sistemleri içerir.

Shevitz askeri bilim insanlarındaki ahlâki kopuşun zengin çeşitliliğe sahip psikolojik ve ideolojik desteklerle payandalandığı sonucuna varır. Bu bilim insanları, Yankelovich’in diğer profesyonellerle ilgili verileriyle tutarlı biçimde, öncelikle işlerinin ahlâki amaçlarının başarısı ya da

i. Simpson, “Patterns”; Psathas, “The Fate of Idealism in Nursing School.”

ii. George Ritzer, “Work-linked Equity in Sweden,” in I. L. Horowitz (ed), *Equity, Income and Policy* (New York: Praeger, 1977).

iii. Richard Ritti, “Work Goals of Scientists and Engineers,” *Industrial Relations*, (February, 1968) 7: 118-131.

iv. George A. Miller, “Professionalism in Bureaucracy,” *American Sociological Review*, 1968,32: 755-768; Schevitz, *Weaponsmakers*, 29.

“anlamı” yerine teknik olarak heyecanlandırıcı olan işi değerlendirmeyi ve entelektüel memnuniyet ve uyarıcı aramayı öğrenmişlerdir. Bununla birlikte teknik uzmanlığa yapılan yoğun bir yönelimin onların ahlâki ilgilerini ortadan kaldırması o kadar kolay değildir, fakat bu bilim insanları işlerinin faydalarına belli yollarla mesafeli durmalarını sağlayan bir “profesyonel” referans çatısını benimsemişlerdir. Schevitz bilim insanların kullandığı ve işlerinin gerçekte herhangi bir askeri sonuç taşımadığı yollu yaygın bir rasyonelleştirme formunu betimler. Bazıları araştırmalarının “temel bilim” olduğunu ve bundan çıkabilecek bir askeri uygulamayla ancak rastlantısal olarak ilişkili olduğunu iddia eder. Başkaları işlerinin askerlikle alakalı olduğunu kabul ederken, aslında silah sistemi üretiminde değil test ekipmanları ya da savaşla ilgisi olmayan yazılımlar üretmekte kullandığını ileri sürerler. Yine bazı başkaları da işin işin doğrudan silah sistemleriyle ilgili olduğunu teslim ederler ancak saldırı amacıyla değil sadece savunma amacıyla kullanılabileceğini savunurlar. Bütün bunlar kendileriyle nihai ürün ve işlerinin sonuçları arasındaki bağı zayıflatmak ya da inkar etmek için harcanan çabalar ve önemli bir ideolojik proleterleşme formunu temsil ederler.

Shevitz, araştırmalarıyla yıkıcı askeri sonuçlar arasında doğrudan bir bağ olduğunu kabul etmeye daha gönüllü, ancak buna rağmen mesleki sorumluluklarından ötürü bir çekince hissetmeyen başka savaş karşıtı bilim insanları ve mühendislerle de karşılaşmıştır. Bu bilim insanlarıyla yapılan mülakatlar yaygın bir ahlâki körelmenin varlığını göstermemiştir, zira çoğu Vietnam savaşıyla yakinen ilgilidir ancak bilginin üretimi ile sonuçları arasındaki su götürmez farklılığa yoğun bir iman beslemektedir. Eğitimlerindeki pozitivist düşüncenin şu ya da bu uzantısını yansıtabak biçimde, eğer bilim insanları olası toplumsal sonuçların, ya da kendi sosyal ve politik değerlerinin araştırmalarını belirlemesine izin verilerse bilimin lekeleneyeceğini savunmaktadırlar. Kendilerinde birer *yurttaş* olarak, değerlerini hararetle savunma sorumluluğu görmekte birlikte, birer *profesyonel* olarak araştırma değerlerini askıya alma ve işi tam olarak bilimsel ve teknik ölçütlere göre gerçekleştirme sorumluluğu hissetmektedirler.

Shevitz’in gösterdiği gibi, burada profesyoneller işlerine yaklaşımlarındaki kökensel amoralizmi temellendirmek için “kayıtsızlık” normunu kullanmaktadır. Etik ya da ideolojik duyarsızlaşmanın bir başka önemli formu için meslek etiği kullanılır. “Kayıtsız” profesyonel araştırmanın bütünlüğünü -ya da hizmet çalışanları durumunda, müracaatçının çıkarlarını-korumak için tarafsızlığını ve kişisel önyargılarını zapturapt altına alır. Larson’un belirttiği gibi böyle bir “kayıtsızlık,” geleneksel olarak, profesyonellerin saf ticari kaygıları olan burjuvaziden farklılaşmasını sağlamış, kamu nezdinde meşruiyet, devletten ise önemli ayrıcalıklar kazanmalarına imkân vermiştir.¹ Öte yandan mevcut bağlamda “kayıtsızlık” profesyonellerin bağımsızlığını ve işlerinin ahlâki bütünlüğünü desteklemekten çok, ahlâki sorunlarla yüzleşmekten kaçınmanın bir aracı olmaktadır.

Askeri bilim insanları önyargı ve grupsal çıkarlardan kaçınmak için ahlâki yargılar kullanmak yerine, diğer profesyoneller gibi, ahlâki yargıları kendi profesyonel rollerinden uzak tutmaya çalışmaktadır. Profesyonel bilime ilişkin “değer yargısız” bilim modelinden etkilenen profesyonellerin, tarafsızlık ve nesnellığe -dolayısıyla ahlâki çıkarlara- değerleri dışarıda bırakarak

i. Larson, *The Rise of Professionalism*.

ulaşıldığı yollu varsayımlarında bir mantık sorunu vardır. Zira sonuç için değer-yönelimini elemek değil, bunu başkalarının belirlemesine izin vermektir -ücretli profesyoneller durumunda nihai sorumluluğu taşıyan ise toplumla birlikte işverendir. Bu durum, profesyonellerin ahlâki bir çaba olarak işleriyle ilgilerini kestikleri, işin hizmet ettiği hedef ve gayelerin ahlâki sorumluluğunu ise başkalarına yükledikleri en temel ideolojik duyarsızlaşma formunu doğurur.

Bu ideolojik duyarsızlaşma değişken değildir, aksine tarihsel olarak ideolojik proleterleşmeye tepki babında gelişmiştir. Son tahlilde, profesyonellerin kendi işlerinin amaçlarını ve ahlâki hedeflerini belirlemesine izin veren koşullar üzerindeki denetim kaybına verilen savunmaya dayalı bir tepkidir. Serbest istihdam fırsatlarının azalması profesyonellerin söz konusu hakkı devlete ya da şirkete devretmelerini gerektirmiştir; profesyonellerin en nihayetinde kabul ettikleri ve ardından pozitivist ideoloji ve az evvel tartışılan parçalı bir etik temelinde ussallaştırdıkları bir fedadır bu. Yine de mesleklere ilişkin geleneksel görüşün gücü göz önüne alındığında geçici bir çözüm sunar ve ilgili diğer tepkilerin, bilhassa benim ideolojik bütünleşme (*ideological cooptation*) dediğim tepkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İdeolojik Bütünleşme

İdeolojik bütünleşme kavramı profesyonel çalışanların, kendi amaçlarını ve ahlâki hedeflerini kurumsal zorunluluklarla uyum içinde olacak şekilde yeniden tanımlamalarına ya da değiştirmelerine gönderme yapar. Bu ideolojik proleterleşmeye verilen ikinci bir ödündür ve ideolojik duyarsızlaşmadan farklı olarak, işle ilgili tüm ahlâki isteklerden feragat etmeyi değil, kişinin benliğinin başkalarının belirlediği ahlâki hedeflerle özdeşleşmesini gerektirir. Bu savunmayı benimseyen profesyoneller, örgütsel amaç ve hedefleri -hâlihazırda kendi amaç ve hedefleriyle örtüstükleri iddiasıyla- idarenin denetimine bırakmayı sükûnetle kabul ederler. Mesleki ve örgütsel çıkarlar arasındaki uyumsuzlukları minimize ederler ve kurumlarını, kendi değer ve amaçlarına bağılıymış gibi görürler. Kuruma duyulan başlangıçtaki güven, ki olağan olarak işi kabul etmenin psikolojik koşuludur, ideolojik proleterleşme koşulları altında, kurumsal amaçlara yönelik rutin bir kabullenmeye ve giderek büyüyen bir özdeşleşmeye dönüşür. Kendi bekaları ve kariyer gelişimleri bu özdeşleşmeye dayalı olduğu için, çoğu profesyonel yeni bir “örgüt adamı” kastı olarak ortaya çıkar; kabul görmüş mesleki uzmanlıklarıyla bürokratlardan ayrılırlar ancak örgütsel amaçlara bağlılıkları daha az değildir.

Bu süreç çalışanların, örgütlerinin plan ve politikalarına uymak dışında çok az alternatifleri olduğunu vurgulayan Weber’in bürokratik hayat teorisiyle de tutarlıdır. Weber bürokratların ayırt edici özelliğinin, yukarıdan belirlenen amaçların eleştiremsiz kabullenilmesi ve bunları imanla yerine getirecek sadakat olduğunu vurgulamıştır. Howton’un belirttiği gibi, bu rol için rutin psikolojik gereklilik ahlâki hedeflerden vazgeçmek değil, kurumun amaçlarıyla yürekten özdeşim kurmadır, zira görevli böylece kuruma olan sadık teknik hizmeti sırasında kendi ahlaki sorumluluklarını da yerine getirebilir.ⁱ

i. Howton, *Functionaries* (New York: Quadrangle Books, 1969).

Ne var ki klasik olarak profesyoneller mesleki kimliklerinin kaynağı farklı olduğu ve kurumla toptan özdeşleşmeye direndikleri için memurlardan farklı sınıflanırlar. Kurumlardaki profesyonellere dair klasik incelemeler onların özel ikili kimliğini aydınlatmıştır.ⁱ Kornhauser profesyonel kimliğin yeni kurumsal yönetimlere itaat ve sadakatini vurgulayan Mills ve birkaç eleştirmenin, memurlardan farklı olarak yeni kurumsal denetimlere uymaya zorlanan profesyonellerin dengeleyici profesyonel kimliklerini koruduklarını ve profesyonel ve kurumsal değerlerin karmaşık bir sentezi olan bir kimlik inşa ettiklerini anlayamadıklarını savunur.ⁱⁱ

Kornhauser perspektifinin kusuru, belli bir profesyonel referans grubunun güçlenmesinin, kurumsal amaçlara mutlak bir boyun eğme ya da özdeşleşmeyle zorunlu olarak bağdaşmaz olmadığını gösterememesidir. Profesyonellerin olağan şartlarda kabul görmüş mesleki kimliklerini korudukları doğru olsa da bu belirgin değerlere ve ahlâki hedeflere değil teknik uzmanlığa dayalı bir kimliktir. Yani mesleki kimlik profesyonelleri zorunlulukla belirli ahlâki amaçlara değil kurumsal kimliklerinin dışında ve öncesinde gelişmiş uzmanlaşmış beceri ve bilgi sistemine derin bir bağlılığa yönlendirir. Memur rolüyle bütünüyle tutarlı olanlar dışındaki bir mesleki kimlik böyle sürdürülür. İdeolojik bütünleşme, profesyonellerin ahlâki değer ve hedeflerini yeni işverenlerinden aldıkları, fakat mesleki olarak tanımlanmış teknik uzmanlık kurumuna bağlılıklarını nedeniyle diğer çalışanlardan farklı bir kimliğe sahip olmayı sürdürdükleri bu yeni melez kimliği yansıtır.

İdeolojik bütünleşmenin kapsamı mesleğine göre önemli ölçülerde değişir. En yoğun olduğu yer tarihsel olarak kurumsal istihdama itaate bağımlı olan ve hiçbir zaman şirket yöneticisinin ticari çıkarlarından bağımsız bir ahlâki amaç mefhumu geliştirmemiş olan mühendislik alanıdır. Nitekim Calvert'in gösterdiği gibi, 1880'lerin başında önde gelen mühendisler mesleki toplantılarda mühendisliğin temel amacının uygun maliyetli teknoloji sağlamak olduğu yollu açıklamalar yapıyorlardı;ⁱⁱⁱ ve aynı dönemde seçkin bir Columbia profesörü mühendisliği "sermaye için para kazanan bilim" olarak tanımlıyordu.^{iv} Larson'un, mühendisliği itaat eden meslek prototipi olarak ele aldığı çalışmada gösterdiği gibi, mühendisler şirketin hedefleri ötesinde mesleki hedefler geliştirme fırsatına asla sahip olmamışlardır. En başından itibaren mühendisler aynı zamanda

Nitekim Calvert'in gösterdiği gibi, 1880'lerin başında önde gelen mühendisler mesleki toplantılarda mühendisliğin temel amacının uygun maliyetli teknoloji sağlamak olduğu yollu açıklamalar yapıyorlardı; ve aynı dönemde seçkin bir Columbia profesörü mühendisliği "sermaye için para kazanan bilim" olarak tanımlıyordu.

i. Alvin W. Gouldner, "Cosmopolitans and Locals: Toward an Analysis of Latent Social Roles - I," *Administrative Science Quarterly*, 1957,2:281-306; Leonard Reisman, "A Study of Role Conceptions in Bureaucracy," *Social Forces*, 1949, 27: 305-310.

ii. Kornhauser, *Scientists*; C. Wright Mills, *White Collar*, (New York: Oxford University Press, 1951).

iii. Monte Calvert, *The Mechanical Engineer in America* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1967).

iv. Larson, *Professionalism*. 52. Ritti, "Work Goals of Scientists and Engineers."

kendi işyerlerinin sahibi olarak mühendislikle girişimciliği birleştirmişlerdir. Mühendisler sonradan çalışanlara dönüştürülse de temel kârlı ürün hedefine yönelik ilkeleri sabit kalmış ve özerk mesleki amaçlar geliştirebilecekleri bir bağımsızlık durumunu asla tam anlamıyla yaşamamışlardır.

Mühendislerin çalışma amaçlarına ilişkin mevcut incelemeler ideolojik bütünleşmeyi açıkça göstermektedir. Mühendislerle ilgili bir surveyde Ritti “mesleki” değil idari ve kurumsal hedeflere oldukça güçlü bir bağlılık bulgulamıştır.ⁱ Nitekim mühendislerin yüzde 69’u şirket açısından son derece kazançlı projelerde yer almanın kendileri için çok önemli olduğunu söylerken, yalnızca yüzde 32’si kendilerinin yarattığı araştırma projelerinde çalışmanın önemli olduğunu belirtmiştir. Mühendislerdeki mesleki olmaktan ziyade kurumsal kimliği gösteren bu bulgular Goldner ve Ritti tarafından mühendislerin tutumlarına ve gelişmelerinde dair bir incelemede de doğrulanmıştır.ⁱⁱ Gelgelelim bu durum mühendislerin mesleki kimliklerini bir kenara attıklarını değil, kendi mesleki misyonlarını temelde işverenlerinin ihtiyaçları çerçevesinde kavradıklarını gösterir.

Ücretli çalışanlar olarak mühendislerin iptidai ve esaslı yapısal bağımlılıkları nedeniyle mühendislik, Larson’un vurguladığı gibi, özel bir durumdur. Pek çok başka meslek, bilhassa uzunca bir dönem “serbest” çalışma pratiği yaşamış olanlar, üyelerine yeni işverenlerinin hedefleri tarafından kolaylıkla bastırılmayacak amaçlar telkin etmek suretiyle, kendi misyonlarına ilişkin çok daha özerk bir kavrayış geliştirmiştir. Bu nedenle Gouldner, Reisman, Kornhauser, Barber ve diğerleri bürokratik ve mesleki kimlikteki çatışmalar ile farklı kurumsal ve mesleki amaç ve çıkarlara sahip ücretlilerin yaptıkları hassas dengeleri vurgulamıştır.ⁱⁱⁱ Çoğu mesleği tam bir bütünleşme karakterize etmez, ideolojik proleterleşmeye uymanın başlıca formu olarak bu durum mühendisler dışındaki pek çok grupta da ortaya çıkmıştır. Manidar bir örnek sosyal hizmettir; bu meslek tarihsel olarak kendisini hep ahlâki bir perspektiften kavramış ancak zamanla misyonunu, işveren konumundaki bürokratik devletin gerekleriyle uyum içinde yeniden tanımlamıştır. Sosyal hizmet mesleğinin kökenlerine ilişkin incelemeler, aristokrat, insancıl, dinsel ve siyasi olarak ilerici ideallerin onun başlangıçtaki belirgin vizyonuna katkıda bulduklarını vurgulamıştır.^{iv} Larson ve Pearson’un işaret ettiği gibi, sosyal hizmetteki profesyonelleşme bu ideallerin, başlangıçta hayır kurumlarında ve sonunda devletin refah ajanslarında, bürokratik istihdama uygun bir pratik formunu alacak biçimde dönüşmesi ve damıtılmasıyla gelişmiştir.^v Bu süreçte mesleğin ahlâki idealleri ve amaçları tasfiye edilmemiş, sosyal hizmet uzmanlarının kendi misyonlarına ilişkin kavrayışları çalıştıkları kurumların politika ve hedefleriyle örtüşecek şekilde yeniden tanımlanmış ve yeni bir anlam verilmiştir.

Bu durum ilkece, psikanalitik açıdan itibarlı vaka çalışması modelinin, sosyal hizmet pratiğinin standart biçimi olarak benimsenmesiyle gerçekleşmiştir. Bailey ve Brake psikodinamik fikirlerin daha 1915’lerde bu mesleğin öncülerinde baş göstermekte olduğuna işaret ederler.^{vi}

i. Richard Ritti, “Work Goals of Scientists and Engineers,

ii. Fred Goldner ve R. R. Ritti, “Professionalization as Career Immobility,” *American Journal of Sociology*, 1967, 72: 489-502.

iii. Gouldner, “Cosmopolitans”; Reisman, “A Study”; Kornhauser, *Scientists*; Bernard Barber, “Some Problems in the Sociology of the Professions,” K. Lynn (ed), *Professions in America* (Boston: Beacon Press, 1967) içinde.

iv. Geoffrey Pearson, “Making Social Workers,” Bailey ve Brake, *Radical Social Work* 13-45.

v. Larson, *Professionalism*.

vi. Bailey ve Brake, *Radical*, 58. Piven ve Cloward, *Poor Peoples’ Movements*.

Piven ve Cloward ise klinik bilgi ve becerilerin mesleki uzmanlık ve meşruluk inşa etmek için ideal bir zemin işlevi gördüğünü ve yeni mesleki sosyal hizmet okullarında ortaya çıkan eğitim programının merkezi olduğunu belirtirler.ⁱ Sosyal hizmetin bürokratikleşmesiyle aynı esnada klinik vaka çalışması yönelimi de yeni refah bürokrasisinin amaç ve politikalarıyla yakınlaşmıştır. Piven ve Cloward'ın belirttiği gibi, bir yandan da bu kurumlar çoğu psikiyatr olan ve refah politikası hedeflerini klinik çerçevede değerlendiren tıp eğitilmiş idareciler tarafından yönetilmiştir. Larson'un belirttiği gibi bu kurumlar, bireyler hakkında bilgi toplanmasını sağlayan ayrıntılı prosedürlere ve kaynakların kurumca tanımlanmış ölçütler uyarınca dağıtımının bürokratik takibine imkân veren vaka çalışması yaklaşımını onaylamışlardır.ⁱⁱ En önemlisi klinik vaka çalışması yönelimi pratisyenlerin ahlâki ve sosyal ilgilerini, sosyal ya da politik değişime değil bireysel sağaltıcı terapiye yönlendirmiştir. Müracaatçıların sorunları psikişik düzeyde yeniden tanımlanmış ve onların çözülmüş sosyal ve ekonomik statüleriyle çok dolaylı olarak ilişkilendirilmiştir. Sosyal hizmet uzmanlarının odağını toplumsal baskıdan uzaklaştırarak bireysel patoloji üzerinde tutmak, devlete muhalif davranışlara tahammül edemeyen devlet kurumları açısından çok önemlidir. Nihayet, sağaltıcı yaklaşım, sosyal hizmet uzmanlarının, müracaatçıların mutluluğuyla ilgili ahlâki ilgilerini kurumsal amaçlara hizmet eden bir pratikle uzlaştırdıkları, son derece inceltilmiş bir ideolojik bütünleşme için temel oluşturmuştur.

Sonuç

Buradaki iddia profesyonellerin sanayi işçilerinin yaşadığından farklı bir türde olsa da yönetim denetimine giderek daha fazla maruz kaldıklarıdır. İdeolojik ve teknik proleterleşme arasındaki ayrım hem sanayi işçileriyle profesyoneller arasındaki zıtlık ve paralelliklere dikkat çeker, hem de hâlihazırda profesyonellere ilişkin gerek ortodoks Marksist gerek post-endüstriyel kuramların sınırlılığını gösterir. Aşağıda daha ileri çalışmalar için bazı kuramsal hususlara dikkat çekilmiştir.

Profesyonellerin ideolojik proleterleşmesi, artan “profesyonel egemenlik” yollu post-endüstriyel tezle çelişen önemli bir yönetime tabi olma formunun varlığını gösterir. Profesyoneller uzmanlaşmış teknik prosedürleri yerine getirirken alışılmadık ölçüde beceri ve takdir yetkisine sahip olsalar da kendi projelerini ya da müracaatçıları seçerken ve bütçeyle ya da temel politikalarla ilgili karar verirken otoriteden giderek mahrum kalmaktadır. Bu durum son derece eğitilmiş ve ayrıcalıklı teknisyenlerden oluşan yarı özerk bir tabaka tasarımına, hâkim uzmanlardan oluşan post-endüstriyel “yeni sınıf” tasarımından çok daha fazla uyar. Bu profesyonel-teknisyenlerin sınıf konumu, “niteliksizleşmeye” ve bilgi erozyonuna karşı nispeten dokunulmaz olsalar da -ki bu sanayi proleteriyasından köklü biçimde farklı bir itaat formuna işaret eder- belirsiz olarak kalır.

Sınıf sorunlarıyla ilgili temel problematik burada tartışılan profesyonel uzlaşma formlarının durağanlığı ve derinliğidir. Yaygın ideolojik duyarsızlaşma ve bütünleşme, profesyonellerin, feragat ettikleri denetim karşılığında aldıkları statü, iş güvencesi ve ayrıcalık

i. Francis Piven and Richard Cloward, *Poor Peoples Movements* (New York: Pantheon Books, 1977).

ii. Larson, *Professionalism*.

**Problematik olmakla
birlikte, hızlı teknik
proleterleşmenin mevcut
ideolojik uzlaşmaları kıracağı
ve patlamaya hazır bir
muhalafet üreteceği neredeyse
tartışılmazdır.**

mükâfatları sayesinde yeni konularıyla barışıklarını göstermektedir. Bununla birlikte profesyonellerin kapitalist üretim ilişkileri ile entegrasyonuna, öğretmenlerin, mühendislerin, bazı sağlık çalışanlarının ve bazı sosyal refah çalışanlarının hızlı sendikalaşmasının ortaya koyduğu gibi çeşitli direniş biçimleri de eşlik etmiştir.ⁱ Bu durum burada betimlenen uyum süreçlerine karşı koyabilecek önemli muhalafet kaynaklarının varlığını göstermektedir; bu kaynaklar özellikle, gelecek on yılda emek

piyasasından çekilmeleri sadece güvencesizliğin artması değil gelirlerin düşmesi ve verimlilik taleplerinin yükselmesi anlamına gelebilecek olan kamu sektörü profesyonelleri arasında mevcuttur.

Böyle olumsuz koşullar profesyonel ideolojiyi köklü biçimde dönüştürebilir. Değişen koşullar karşısından meslek derneklerinin rolü bilhassa önem arz edecektir. Güvenilir tarihsel veriler göstermektedir ki burada betimlenen ideolojik uzlaşmaların evriminde profesyonel elitler büyük bir rol oynamıştır.ⁱⁱ Bununla birlikte profesyonellik korporatist ya da bürokratik kimlik ve ideolojilere karşı çıkacak profesyoneller bulunduğu sürece potansiyel olarak çözücü bir güç olarak kalır. Profesyonel ideolojinin profesyonel çalışanların yüz yüze kaldığı temel yapısal sorunları ortaya çıkaracak ve şimdilerde yaygın olarak hüküm süren ideolojik entegrasyonu engelleyecek şekilde gelişebileceği koşulları doğru değerlendirmek büyük önem taşır.

Böyle bir gelişme muhtemelen, profesyonellerin teknik proleterleşmesinin yeni radikal aşamasını dillendiren bazı kuramcıların öngördüğü koşullar altında gerçekleşecektir.ⁱⁱⁱ Profesyoneller halihazırda eşsiz teknik özerklikleriyle öne çıksalar da yeni bilgi teknolojileri, bilhassa sofistike bilgisayar ve mikroişlemci kuşakları profesyonel çalışmanın mekanikleşmesi ya da rutinleşmesi ve profesyonel bilgi tekelinin kırılması bağlamında tartışılmaya başlanmıştır.^{iv} Problematik olmakla birlikte, hızlı teknik proleterleşmenin mevcut ideolojik uzlaşmaları kıracağı ve patlamaya hazır bir muhalafet üreteceği neredeyse tartışılmazdır.

Taylorizasyon formlarının ya da teknik proleterleşmeye ilişkin başka gelişmiş sistemlerin gelişip gelişmeyeceği sorunu yalnızca profesyonel ideolojinin geleceği açısından değil, bir kapitalist emek denetim formu olarak ideolojik proleterleşmenin anlamı açısından da önemli kuramsal içerimler taşır. Evvelce söylendiği gibi büyüyen teknik proleterleşmeye ilişkin yeni kanıtlar, ideolojik proleterleşmenin geçen yüzyıl zanaat işçilerinin yaşadığı aynı tarihsel proleterleşme sürecinin ilk aşamasını oluşturduğunu gösterecek ve profesyonellerin emek ve sermaye arasında kutuplaşmış bir toplumda işçi sınıfı içinde eriyebilecekleri yollu ortodoks Marksist savı destekleyecektir.

i. Michael Tigar, "A Lawyer for Social Change," *The Center Magazine*, 1961, Vol. 4, No. 6, 27-35; McKinlay, *Processing People*.

ii. Larson, *Professionalism*.

iii. Oppenheimer, "White Collar Revisited"; John McKinlay, *Processing People* (London: Holt, Rinehart and Winston, 1975).

iv. J. S. Maxmen, "Goodbye, Dr. Welby," *Social Policy*, 1972, 3: 4-97-106; Marie R. Haug, "The Erosion of Professional Autonomy," yayınlanmamış elyazması.

Öte yandan bu kanıtların yokluğunda yeni kuramsal yorumlamalar gerekmektedir. En ilginç yorum ideolojik proleterleşmenin, “post-endüstriyel” kapitalizmde kapitalist üretime boyun eğmek için işçilerin teknik proleterleşmesinin gerekmediği yeni bir emek süreci denetimi sistemi için temel olabileceğidir. Çalışanların denetimindeki teknik bilgi ve beceri kapitalist üretime ters düşer, meğerki işçiler kendi çıkarlarıyla yönetimin çıkarlarının farkını görebilsin ve kendi hedeflerini dayatabilecek şekilde örgütlensin. İşçilerin katı iç disipline sahip olduğu ve kendilerini kurumun hedefleriyle özdeşleştirdikleri durumda ise, teknik bilgi ve beceriyi ellerinde tutmaları tehdit etmek şöyle dursun yönetimin çıkarlarına hizmet eder. Çalışanlar için etkili entegrasyon ve motivasyon sistemleri bulunduğu ölçüde, teknik proleterleşmenin zorunlulukları ortadan kalkar.

Bu durum nihai bir hipotez sunar; ideolojik proleterleşme çalışanları görece teknik özerklik garantisiyle bütünleştiren ve motive eden bir “post-endüstriyel” idari denetim ve teşvik sisteminin oluşmasının parçası olabilir. Profesyonellerin “beceriye” bel bağlayarak ve -pek çok örnekte- idari ideoloji ve hedeflerle özdeşim kurarak ideolojik denetimle uzlaştıklarını gördük. Bu durum, terfi ve statüyle alakalı diğer teşviklerle birlikte, profesyonelleri teknik proleterleşmeye tabi tutmaksızın yeni bir profesyonel yönetim sisteminin tesis edilebileceği ideolojik entegrasyona zemin sağlar. Profesyonellerin emek süreçlerine dair daha ilerideki başka çalışmalar, oluşmakta olan “post-endüstriyel” denetim sisteminin spesifik özelliklerini ortaya koyacak ve bu sistemin profesyonellerin sınıf bilinci açısından sonuçlarını ve profesyonellik ideolojisini ifşa edecektir.

TABLE 1
A.B.D. için Seçilmiş Bazı Profesyonel İstihdam Alanları: 1900-1980

	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980*	1900-1980 arası artış yüzdesi
Toplam İşgücü	29.030.038	37.291.483	42.245.745	46.685.590	51.742.023	44.754.760	64.646.563	76.805.171	97.270.000	235.1
Hekimler	131.477 0.45%	152.422 0.41%	146.297 0.35%	156.603 0.32%	168.386 0.33%	178.950 0.32%	229.671 0.36%	279.658 0.36%	426.00 0.44%	224.01
Avukatlar	107.620 0.37%	114.704 0.31%	122.519 0.29%	160.605 0.33%	182.195 0.35%	171.480 0.31%	208.696 0.32%	276.688 0.36%	547.00 0.56%	408.27
Mühendisler	22.916 0.08%	39.239 0.11%	118.451 0.28%	191.571 0.39%	238.020 0.46%	376.770 0.67%	469.702 0.73%	711.363 0.93%	1.047.000 1.08%	4468.86
Mimarlar	10.581 0.04%	16.563 0.04%	17.815 0.04%	22.850 0.05%	21.867 0.04%	23.550 0.04%	30.028 0.05%	56.284 0.07%	90.000 0.09%	750.58
Dış Hekimleri	29.665 0.1%	39.997 0.11%	56.152 0.13%	71.055 0.15%	70.982 0.14%	68.670 0.12%	86.887 0.13%	92.563 0.12%	140.000 0.14%	371.94
Mühendisler	37.540 0.13%	77.157 %21	134.121 0.32%	217.359 0.45%	297.488 0.57%	517.770 0.93%	859.547 1.33%	1.233.148 1.69%	1.433.000 1.47%	3717.26
Dogabilimler	12.044 0.04%	20.246 0.05%	31.528 0.07%	73.244 0.15%	152.984 0.3%	37.860 0.07%	148.185 0.23%	205.755 0.27%	301.000 0.31%	2399.17
T o p l a m profesyonel ve teknik çalışanlar	1.234.362 4.25%	1.757.535 4.71%	2.282.575 5.41%	3.310.706 6.8%	3.878.618 7.5%	5.080.582 11.35%	7.223.241 11.17%	11.451.868 14.91%	15.613.000 16.05%	1164.86

* 1980 verileri Çalışma İstatistikleri Bürosundan alınmıştır ve Nüfus Sayım Bürosu verilerinden farklı olabilir. 1980 için Nüfus Sayım Bürosunun verilerine henüz ulaşılamamaktadır.

TABLO II

A.B.D. için Bazı Ücretli ve Serbest İstihdamlı Kişiler: 1950-1970

TOPLAM İŞGÜCÜ: 55,754,760 (1950) 76,805,171 (1970)

	Ücretli	Serbest İstihdamlı	Ücretli	Serbest İstihdamlı
Toplam profesyonel ve Teknik Çalışanlar	4,427,000 87.1%	654,000 12.9%	10, 100,000 89.4%	1,200,000 10.6%
Hekimler	64,050 35.8%	114,810 64.2%	129,301 46.2%	150,152 53.7%*
Avukatlar	68,040 39.7%	103,410 60.3%	129,568 46.8%	146,983 53.1%
Muhasebeciler	34,1000 90.6%	35,220 9.3%	637,055 89.6%	72,332 10.2%
Mimarlar	13,890 59.0%	9,660 41.0%	38,972 69.2%	17,242 30.6%
Diş Hekimleri	9,060 13.2%	59,580 86.8%	13,513 14.6%	79,012 85.4%
Mühendisler	195,570 95.7%	22,080 4.3%	1,206,907 97.9%	26,241 2.1%
Doğabilimciler	35,490 93.7%	2,340 6.2%	199,690 97.1%	6,065 2.9%
Hemşireler	384,720 95.6%	17,730 4.4%	806,245 96.8%	27,041 3.2%*
Sosyal Hizmet Uzmanları	61,536 99.4%	390 0.6%	216,941 99.5%	1,196 0.5%

* Tabloda ücretlendirilmeyen hane içi emek dikkate alınmamıştır, bu nedenle bazı yüzdelerin toplamı %100'ü bulmamaktadır.

Kaynaklar: Sources: Larson, Magali S. 1977 The Rise of Professionalism. Berkeley: University of California Press; U.S. Census of the Population: 1950, Occupational Characteristics, Vol. IV, No. I B, Special Reports, (Washington: Government Printing Office, 1956), 123; U.S. Census of the Population: 1970, Occupational Characteristics, Vol. II, PC(2)7A, Subject Reports, (Washington: Government Printing Office), 693-705

Bu makale hem post-endüstriyellerin hem de ortodoks proleterleşme kuramcılarının bağımlı profesyonel istihdamın anlamını uygun biçimde kavrayamadıklarını iddia etmektedir. Burada, profesyonellerin kapitalist üretime hâlihazırda entegre oldukları kendine özgü tarzın anlaşılması için “proleterleşmenin” özenli bir inceltilmesinin ve yeniden formülasyonunun gerekli olduğunu savunuyorum. Çözümleme iki farklı proleterleşme türünün yapısal bir tanımlanmasına dayanmaktadır. İleri sürülecektir ki, post-endüstriyel tezin aksine profesyoneller bir proleterleşme formunu gerçekten de deneyimlemektedir; öte yandan ortodoks proleterleşme kuramcılarının aksine, bu form sanayi işçilerinininkiyle yapısal olarak özdeş değildir...

...

İdeolojik bütünleşme, profesyonellerin ahlâki değer ve hedeflerini yeni işverenlerinden aldıkları, fakat mesleki olarak tanımlanmış teknik uzmanlık kurumuna bağlılıkları nedeniyle diğer çalışanlardan farklı bir kimliğe sahip olmayı sürdürdükleri bu yeni melez kimliği yansıtır. İdeolojik bütünleşmenin kapsamı mesleğine göre önemli ölçülerde değişir. En yoğun olduğu yer tarihsel olarak kurumsal istihdama itaate bağımlı olan ve hiçbir zaman şirket yöneticisinin ticari çıkarlarından bağımsız bir ahlâki amaç mefhumu geliştirmemiş olan mühendislik alanıdır.

TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi

kurulumlar: yakalar ve renkleri
makale 1